

Ріка далеких мандрів

Богдан Сушинський

Сушинський Богдан

Ріка далеких мандрів

Повість

(Скорочений варіант)

1

Нарешті я бачу річку. Вона витікає з оповитого ранковим маревом передгір'я і зникає десь за порогами, залишаючи по собі химерне відлуння водоспаду. Це відлуння я почув ще у селищі. Тільки там воно здавалося далеким і таємничнішим.

По той бік річки видніються дві завішані серпанком гори, вершини яких займаються під вранішнім сонцем, ніби два далеких вогнища. Кілька хвилин я зачаровано дивлюся на ці вершини, наче мореплавець на далеку незвідану землю. Он вона, треба тільки наважитись і підійти, наважитись і...

Я справді ступаю кілька кроків і, зупинившись край урвища, з острахом зазираю вниз. Там, біля підніжжя скелі, піниться величезний вир. Мабуть, ріка пробила собі шлях і попід скелею, тому що біля самого берега виривається просто з-під кам'яної брили. Скільки віків б'є вона у ці скелясті береги? І скількох людей зачаровувала своїм клекотом?

Поблизу не було жодного містка, отож, вершини по той бік ріки лишалися далекими і недосяжними. І, може, тому здавалися зараз ще красивішими і заманливішими.

Зіщулюючись у своїй легенькій курточці, я озирнувся на селище, яке дримало на пласкому узвишші, і пригадав наш теплий лиман. О цій порі хлопці вже, напевне, блаженствують на днищах перевернутих човнів, підставляючи боки вранішньому сонцю. Повіває степовий вітерець, і вода ще нібито й не тепла, одначе й не холодна, а, як каже мій товариш, Вікоша, "саме смак"... "Нічого, — втішаю себе, — зате і Вікоша, і взагалі, всі, хто знає, де я тепер знаходжуся, одверто заздять мені. Бо кому з них і коли вдасться побувати на Далекому Сході? І чи вдасться взагалі? А я вже тут..."

І мені одразу стає тепліше...

Від селища долинає гуркіт моторів, але на околиці ще не видно жодної постаті. І тайга, що підступає до крайніх вагончиків Нордана, здається похмурою і непривітною.

Ледь уторованою кам'янистою стежкою підходжу до порогів. Тут, біля водоспаду, ріка клекоче ще грізніше, і клекіт її просто оглушує. Щоб краще бачити пороги, я піднімаюся на пагорб, маківка якого дещо нагадує кратер вулкану, і вже звідти ще раз охоплюю зором водоспад. Тепер від нього не можна відвести очей, запінявілий вир водоспаду причаровує і водночас заколисує. Сонце нарешті пробилося крізь завісу

туману, і тепер потоки води відсвічують якимись дивовижними кольорами, яких я ніколи не бачив.

Досі я щоліта на місяць-два приїздив до діда Матвія. Його хата стояла на березі малесенької річечки Кодими, що нечутно жебонить поміж корінням старезних верб, в'юнячись по широчезній, обрамленій зеленими пагорбами долині. Цю річечку можна було перейти вбхід, переплисти, відштовхуючись ногами від мулького дна, або перескочити, добувшись мало не середини її по низенько нахиленій вербовій гілці. І тільки в плавнях за містечком річечку все ще треба перепливати човном. Але й там вона була такою мілкою, що вже мало хто наважувався пірнати з дерев, як пірнали колись давно, коли мій батько ще й сам був хлопчиною.

Отож не дивно, що уявлення про будь-яку річку складалося у мене за нашою Кодимою, — тихою, теплою, і чомусь вічно заспаною. Може, тому й ця заблудла в тайзі ріка Далекого Сходу із загадковою назвою Амгунь так вражає мене зараз. Бурхлива річка посеред блакитно-сивої тайги... Навіть тепер, у липні, від неї віяло крижаним холодом.

2

Постоявши біля порогів, я піднявся на узвишшя неподалік берега і раптом побачив у долині, що підступала до ріки, великого, красивого оленя. Учора, коли ми їхали тягачем із села Тургай, батько вже показував мені невеличку череду цих тварин, які піднімалися схилом хребта до перевалу. Я був такий вражений видовищем, що батько не стримався і пообіцяв узяти з собою у тайгу. Й ось ще одна несподівана зустріч...

Я причаївся за модриною, й олень, напевне, не помітив мене. Або відчував, що людина занадто далеко і не може загрожувати йому. Ось він наблизився до невеличкої затоки, високо підняв голову, сторожко роззирнувся і, тільки переконавшись, що ніяка небезпека на нього тут не чатує, припав до води. Та раптом щось стривожило тварину. Вона підвела голову, на якусь мить завмерла, потім раптом знервовано "затанцювала" якийсь незбагнений танок, а ще через хвилину зникла в прибережних хащах.

Але в цей час я уже стежив не так за оленем, як за хлопчиною, якого помітив на схилі долини. Щойно олень почав пити воду, хлопчина, скрадаючись, наблизився до нього, підвівся і скинув руки — якийсь дивний жест, якого я не міг збагнути. Коли ж хлопчина наблизився до тварини ще на кілька кроків і знову повторив той жест, я зрозумів: він вдає, що цілиться з рушниці. "Полює" на оленя — ось що він робить!

— Гей, Робінзоне, ти погано цілишся! — гукнув я, тільки-но хлопчина підняв свою "рушницю" втретє, намагаючись "уполювати" оленя, що втікав.

Хлопець різко озирнувся й опустив руки.

— І що, ти справді наважився б стрілити в нього? — запитав я, підбігши до "мисливця".

— Якби тільки мав рушницю, — твердо відповів незнайомець.

Це був широкоплечий і досить-таки міцний хлопчина, а коротка, підбита хутром брезентова куртка ще й додавала йому дорослості і поважності. Густе чорне волосся спадало йому на очі, і, щоб бачити мене, "мисливець" схилив голову майже на плече і

якось дивно косував.

— Ти що, не радий моїй появі? — досить миролюбно запитав я, не бажаючи прощатися з ним, не познайомившись.

— Не стояв би тут, не заважав полюванню... — непривітно пробурчав хлопець.

— Якому це полюванню, диваче?! У тебе ж нема рушниці.

— Все одно це — полювання, — погордо відповів "мисливець". — Невже ти не знаєш, що ніхто не виходить на звіра просто так, одразу? Спочатку вчаться, тренуються... Я переслідував цього оленя від Чомкенської западини, відтоді, як "поранив" його. Ну, не насправді поранив, ти розумієш... Я здогадувався, що він подасться до річки, тому пішов навперейми, навпростець. Мій дід так і каже: "Вчись розгадувати шлях звірів, розуміти їх поведки". І я розгадав шлях цього оленя. А якби ти не завадив, мабуть, підкрався б до нього й на політ аркана.

— "Політ аркана"? Що це означає? Вперше чую.

— У нас усі так кажуть, — стенив плечима хлопець, дивуючись моєму незнайству. — Ти хіба не звідси, не з Нордана?

— З Нордана. Але ми з матір'ю тільки вчора прилетіли сюди. З України. Мій батько працює тут інженером-будівельником. Ну а ми гості. У мами відпустка, у мене канікули.

— І ти ніколи в житті не бачив, як полюють?

— Я живу в містечку. А навколо степ, поля. Ніякі звірі там не водяться. Хіба що зайці.

— І не вмієш кидати аркан?

— У нашому містечку цього, мабуть, не вміє ніхто.

— На "політ аркана" — це на відстань, з якої можна заарканити оленя. Стріляючи з такої відстані, жоден мисливець не промахнеться. А взагалі, мій дід Аян вважає, що справжній мисливець повинен ціляти з "польоту кулі", тобто, доки сягає постріл. Он батько мій полював на соболя, ціляючи в око. От тільки загинув він. У тайзі загинув, позаминулого року. Тепер дід хоче, щоб я теж став мисливцем. Ще вправнішим, ніж батько.

— А я, мабуть, не наважився б убити оленя. Рука не піднялася б.

Хлопчина здивовано глянув на мене і, подумавши трохи, стенив плечима.

— Це добре. І ніколи не треба стріляти в дичину, якщо ти не справжній мисливець, і якщо можеш прожити, не полюючи. Так вважав мій батько. Я чув, як він казав це студентам-практикантам. Тебе як звуть?

— Валерій.

— Валерка? — перепитав хлопчина. Й, усміхнувшись, поплескав мене по плечу. — А мене — Чингіс. Чингіс Курун. Он, за тим пагорбом, є нанайське селище Еймон. Я — звідти. Але ми з хлопцями часто буваємо у Нордані. Ну а ти обов'язково навідайся до нас, в Еймон, покажу красиві місця. І з дідом своїм Аяном Куруном теж познайомлю. Ти ще почуєш про нього, його звуть Вічним Мисливцем. Дід чудово знає увесь наш край і безліч цікавих історій. Тепер йому вже за сімдесят, дуже старий. А колись був

найкращим мисливцем Далекого Сходу. Так усі кажуть. Та й зараз він ще іноді виходить на полювання, або збирає в тайзі трави та коріння, якими можна лікуватися.

— Ну от, бачиш, з дідом тобі вже пощастило, — всміхнувся я. Цікаво було б поговорити з ним. А що завадив тобі "полювати" — пробач. Хто ж міг подумати?..

— Нічого, зате познайомилися. Той, з ким познайомишся на полюванні, стає найкращим другом. До речі, вчора дід Аян пообіцяв, що незабаром підемо до ущелини Чин-Чак, де знаходиться Шаманська печера. Якщо хочеш, я спробую вмовити, щоб узав і тебе.

— Чин-Чак? Ніколи не чув такої назви. І про печеру — теж. Там щось цікаве?

— Цікаве?! — обурився Чингіс. — Ще й питаєш! Це ж найтаємничіша печера з усіх, які тільки є на Далекому Сході. І шлях до неї знають лише кілька старих мисливців. Раніше шамани забороняли навіть наближатися до неї, мовляв, кожен, хто наважиться увійти до печери, обов'язково загине. Отож, мій дід, мабуть, був першим із нашого селища, хто порушив цю заборону. Він побував там кілька разів і тепер, напевне, вже ніхто не знає цього підземелля краще за нього.

— Але брати тебе з собою побоювався?

— Вважав, що занадто маленький, — зітхнув Чингіс. — Казав: "Спочатку вистеж дикого оленя та підійди до нього на політ аркана... Щоб усі побачили, що ти вже мисливець. І щоб ти сам повірив у це". Й ось сьогодні мені нарешті вдалося підійти на політ аркана. Тільки сьогодні.

— Так он що це за "полювання" у тебе було! — розсміявся я. Ніколи б не здогадався, що тебе примусило гасати тайгою.

— Тепер ти знаєш усе і годі про це. Від сьогодні ми — друзі. Обов'язково попрошу діда Аяна, щоб дозволив приєднатися до нас. Не бійся, Шаманська печера не так уже й далеко звідси.

— Не варто просити, все одно взяти мене Вічний Мисливець не погодиться. Адже тайги я зовсім не знаю.

Чингіс замислено помовчав. Він і сам засумнівався.

— Ні, чому ж... Якщо повірять, що ми справжні друзі. Ну, звичайно! Дід Аян не захоче ображати мого друга.

3

Повернувшись до селища, я побачив, що батько чекає мене на розі, неподалік будинку, в якому знаходиться наша квартира.

— А куди це ти зник з-за столу? — стривожено запитав він. — Ти ж, мабуть, і не поснідав, як слід. І взагалі, що за манера?

— Я поснідав, усе гаразд. Ріка тут у вас дуже красива, а за нею — гори. Ми ж будемо в Нордані тільки місяць, а хочеться встигнути побачити все, що тільки можна.

— Ну хіба що... — повільно відступав батько. — І все ж, ти, старенький, попереджай. — "Стареньким" батько чомусь називав мене ще з дитячого садка. Я вже звик до такого звертання, хоча воно не дуже й подобалось мені. — Ясна річ, ти вже дорослий і вільний у своїх діях. Але, знаєш, тайга є тайга.

Таким, у штормівці, він мені подобається ще більше, ніж завжди. Атлетичний, трішечки схожий на Жана Маре... От тільки стрижка занадто коротенька. Та вона в батька завжди така. Мати якось сказала, що ця його "задерикувата" стрижка лишається для нього "модною" ще з інституту, від тих часів, коли батько займався боротьбою самбо. Ну й добре. Можна тільки дивуватися, чому це матері вона здається "несолідною". Напевне, вона просто не розуміється на чоловічих стрижках. А може, і їй теж хочеться, щоб він більше був схожий на відомого актора?

— А я оце щойно познайомився з одним хлопцем із нанайського села.

— З Еймона? — здивувався батько. — Коли ти встиг?

— Його звуть Чингісом. Обіцяв, що завтра чи післязавтра завітає до мене в гості. Як нас розшукати — я пояснив. До того ж, він обіцяв познайомити мене зі своїм дідом.

— О, то це, напевне, внук Аяна, Вічного Мисливця.

— Він. Як ти здогадався?

— Про хлопчину я тільки чув, але з Вічним Мисливцем знайомий досить давно. Цікавий чоловік. Був провідником кількох геологічних експедицій, добре знає кожну стежину. Та й мені теж доводилося звертатись до нього за порадами. Наш Нордан будується саме на кордоні вічної мерзлоти. І трапляються місця, де ґрунт розмерзається так, що будівля може увійти в землю, як у безодню. До того ж, чи не в кожній долині, ущелині, свій мікроклімат. І будівельник повинен знати його особливості, враховувати їх. А загалом, добре, що ти приїхав, що познайомишся з цим краєм. Де б людина не жила, їй варто хоча б раз побувати на Далекому Сході.

— А ще ти хочеш, щоб я став будівельником, — додав я, знаючи, що будь-яку розмову батько зводить до того, ким він мріє побачити свого сина.

— І станеш ним, — цілком серйозно підтвердив батько. — Чи, може, ти принципово проти нашої родинної професії?

— Проти, але не принципово, — намагаюся звести все на жарт.

— Отож бо, — невизначено якось підсумував батько. — І в Нордані тобі сподобається. Але люди які! Мужні, мудрі. У цьому краю, в тайзі та в горах, саме життя примушує людину мудрішати. Ось так.

Я вдячний батькові, що він уміє говорити зі мною, як з рівним. Навіть не пригадую, щоб лаяв мене чи настирливо повчав. Що б я не накоїв, що б між нами не сталося, у нього завжди вистачало терплячості і тактовності сказати: "Ось що, старенький, давай, як мужчина з мужчиною..."

Якось, усвідомлюючи свою провину, я навіть порадив йому: "Та дай мені добряче, і не псуй собі нерви. Адже я заслужив". Але він розважливо похитав головою: "Бачиш, старенький, можливо, тобі й справді варто було б надавати, але вік наш такий — суцільної дипломатії". І, як завжди в таких випадках, ми вийшли на веранду, де стояв наш стіл із намальованою на ньому шахівницею, тому що майже всі наші "чоловічі розмови" точилися за шахами. Так було...

А ось тепер ми йдемо до першого п'ятиповерхового будинку, що повільно виростає просто посеред тайги на околиці Нордана. Селище, в якому ми всі поки що живемо —

тимчасове, це селище будівельників. А справжнє місто Нордан починається з цього будинку. Он, поруч нього вже заклали фундамент універмагу, навпроти зводиться лікарняний комплекс. Ну а восени до міста підійде залізниця й отоді воно по-справжньому оживе. І це вже завдяки колії мають з'явитися згодом шахта і збагачувальний комбінат. Отож, у майбутньому в Нордані житимуть здебільшого залізничники, шахтарі та робітники комбінату. А самі будівельники його в складі свого тресту "Укрбуд" повернуться на Україну. Втім, повертатимуться не всі. Хто забажає — залишиться тут.

— Доброго ранку, Федоре Васильовичу. Хто цей могутній норданець? Звідки він тут взявся?

Я озирнувся і побачив у дворі школи високого чорнявого парубійка, що стояв із молотком і стамескою в руках біля вкопаного в землю стовпчика, на маківці якого вже вимальовувалось щось схоже на дитячу голівку. А неподалік виднівся дерев'яний гномик, якого теж, напевне, витесав цей хлопець.

— А, здоров, Романе, — привітався батько й одразу ж пояснив мені: — Це наш Роман Чорногора, студент Одеського будівельного інституту. Із Карпат він, з родини різьбярів. Оцей гномик, та ще он літачок і прикрашений різьбленням ?анок — його робота. Він тут у нас і за теслю, й за різьбяра, і за скульптора.

— Ну-ну, не перехвалюйте, — озвався Роман.

— Та ж істину кажу, — стенив плечима батько. — А це — Валерій Любич, мій син. У недалекому майбутньому, можливо, кращий будівельник Далекого Сходу.

— Як воно буде в майбутньому — не знаю. А тому раджу: віддавайте його до мене в учні, і через два тижні він стане кращим теслею Нордана.

— Ти вважаєш, що його треба в учні?.. — мені здалося, що батько запитав це цілком серйозно. — А що? Можна. Шкода тільки, що він буде тут лише місяць.

— Нічого. За місяць ми зробимо з нього кращого теслю Нордана, Еймона й околиць.

— А що, справді, все може бути... — розвів руками батько. І, вже звертаючись до мене: — Якщо хочеш, залишайся з Романом. З ним тобі буде цікавіше. А на будову зазирнеш з обіду, тоді й покажу все, що зможу. Тим паче, що зараз мені треба в управління.

4

Ось уже другу годину ми з Романом Чорногорою витесуємо з колод невеличких "гномиків". Працюємо поруч, але час від часу Роман відривається від роботи, підходить до моєї деревини і довго й прискіпливо оглядає її.

— Вже краще, вже краще, — задумливо каже він, черговий раз підправляючи різцем ліве плече "гномика", з яким мені не щастить. Стамеска чомусь не слухається мене і від того плечі "чоловічка" стають такими, ніби їх поорали добряче притупленим плугом. — Тільки не гемсели молотком так, ніби хочеш розрубати деревину. Тут потрібна вдумлива витримка. Від тієї миті, коли взявся за різець — ти вже майстер. Принаймні повинен почуватися ним. Іди-но сюди, — підводить до невеличкої статуї "Баби-Яги", що лежить у комірчині, яка править йому за майстерню.

Я уважно дивлюся на чорне, навмисне обпалене "обличчя" баби: її кістляві руки з розчепіреними пальцями-корінцями, худючі згорблені плечі і мені не віриться, що її вирізьбив Роман.

— Невже ти сам усе це?.. — стиха запитую Чорногору.

— Не захоплюйся, ці гномики та баби — не таке вже й високе мистецтво, — розгублено якось всміхається Роман. — А ось для справжнього мистецтва таланту в мене, мабуть, не вистачить. Ну та нічого, — кладе руку мені на плече. — Скульпторів у нас у роду ніколи не було. Зате з давніх-давен усі чоловіки були такими теслями та різьбярями, що інші майстри заздрили їм.

— А чому всі вони обов'язково ставали тільки теслями та різьбярями? — обережно обмацую руку "Баби-Яги". Я вже мав Романа за неабиякого скульптора, і його скептичне ставлення до своїх гномиків розчарувало мене.

— Це важко пояснити. Наша родинна професія, родинне захоплення. Пригадую, в дитинстві я ніколи не міг спокійно дивитися на деревину, яку батько заготовляв для різьбярства. Підніму якусь заготовку й одразу починаю прикидати, що з неї можна було б витесати та вирізьбити. А як тішився своїй першій оздобленій орнаментом тарелі! Мій батько не раз казав мені: "Вчися бачити у деревині красу, вчися розуміти дерево..." Те ж саме раджу й тобі. Будемо вчитися разом.

Заінтригований його розповіддю, я повертаюся до своєї колоди-заготовки, що жалюгідно лежить на невисокому дерев'яному настилі, і кілька хвилин напружено вдивляюся в неї, намагаючись розгледіти її "красу і мудрість". Та, на жаль, бачу лише... колоду. А потім переводжу погляд на Гномика, вирізьбленого Чорногорою, і мене проймає уперте бажання довести, що теж зумію витесати щось подібне. Беру стамеску, молоток і починаю обережно окреслювати шию чоловічка.

Десять хвилин Роман знову підійшов, уважно оглянув Гномика і поплескав мене по плечу.

— Ну от, бачиш: тепер інструмент слухається тебе, як заправського майстра. Може, ти тільки вдаєш, що ніколи не захоплювався різьбярством, га, хлопче?

— Ми живемо в степу. У нашому містечку нема жодного різьбяра.

— Нічого. Відтепер буде... Одне слово, дошукуйся довершеності, а я тим часом навідаюся до хлопців, на будову.

Залишившись один, я ще раз уважно оглядаю усе, що встиг зробити Роман Чорногора, потім повертаюся до свого Гномика і починаю працювати ще старанніше. Як це добре: я поїду, а тут залишаться "чоловічки", яких я сам витесав. І школярі милуватимуться ними. А коли-небудь повернуся сюди, згадаю ці дні, згадаю, як працювали вдвох із Чорногорою...

Замріявшись, я не одразу й помітив, що біля огорожі зупинилася якась дівчина, отож навіть не знаю, чи довго вона спостерігала за мною. Випадково підводжу голову і бачу: стоїть просто переді мною. Майже мого зросту, смаглява, з величезними, фіолетовими якимись, очима... А дивиться на мене так, ніби я щойно вийшов з "літаючої тарілки". Та й одягнена, ніби ми не в тайзі, а на телевізійному блакитному

вогнику: зелені брюки, модна зелена куртка з каптуром і безліччю непотрібних блискавок, чобітки... Може, через одяг, та ще через фіолетові, наче дві чорнильні плями, — очі — ця "зірка естради" й не сподобалась мені.

— Зоопарк зачиняється, — насмішкувато окидную її поглядом. — У гіпопотама обідня перерва. Раджу відійти від клітки.

— Ой, як смі-шно-о... — зашарілася дівчина. Проте від паркана не відійшла.

— Смішливих полюбляє макака, через дві клітки наліво. І за ті ж гроші. Бачиш же: людина ділом зайнята. А все одно стоїш і заважаєш, заважаєш...

— Не знаю тільки, хто кому, — враз спалахнуло дівча. — Щодо мене, то я стою тут щодня. І Чорногора мене не проганяє. А тебе тут ніколи й близько не було.

Я відклав молоток і замислено почухав потилицю. Якщо це справді так, і дівчина буває тут щодня, то проганяти її не маю права. І взагалі, якщо її послухати, виходить, що зайвий нібито я, бо невідомо звідки взявся.

— Ну, якщо ти прийшла подивитися, як працює Роман...

— Не на тебе ж, — в'їдливо відповіла дівчина і відійшла попід огорожею трохи далі. Щоб побачити гномика, але не бачити мене.

Мені, звичайно, теж хотілося працювати, не звертаючи на неї уваги, але досить швидко відчув, що не вдасться. Через це дівчисько я зіпсую скульптуру.

— А Чорногори нема, — кажу я навіщось. Ніби дівча саме не бачить цього. — І взагалі, віднині ми витесуватимемо всі фігури удвох.

— Ха-ха!.. — тріпнуло дівча розпущеним та довгим, мало не до пояса, волоссям. І знову відвернулося.

— Що тут такого? — стенаю плечима. — Я теж буду різьбярем. І скульптором. Як Роман. Трішечки підучуся і все.

— А Роман і не збирається бути різьбярем чи скульптором.

— Чому це ти так вирішила, що не збирається? Можна подумати, що він ділиться з тобою всіма своїми мріями.

— Та це вже всім давно відомо, — досить примирливо відповіло дівча. — Увесь Нордан, окрім тебе, звичайно, знає, що Чорногора буде каскадером.

— Ким-ким?!

— Та звичайнісіньким каскадером. А що це таке — теж усі знають. Крім тебе. — Можливо, дівча вже й не сердиться на мене, але все ще потихеньку помщається. Мабуть, за звичкою. — Він дублюватиме акторів кіно, що тут незрозумілого? Наприклад, героєві якогось фільму треба вискакувати з палаючого будинку, або дертися на скелю, чи кидатися з мосту у гірську річку. Так от: за нього це робить каскадер. Хіба ти не знаєш, що Роман уже знімався у справжньому художньому фільмі?

Мені важко повірити, що дівчина говорить усе це серйозно, тому я бурмочу щось невиразне і при цьому заповзято хитаю головою, нібито чутки ці доходили й до мене. Насправді ж мені аж подих перехопило від такої новини. Я ж був упевнений, що Роман всього-на-всього тесля. А виявляється, він ще й каскадер, знімався у якихось-там фільмах! Якби не дівчисько, я, напевне, так і поїхав би звідси, не дізнавшись про це.

— Він і зараз готується до зйомок, — вирішує остаточно доконати мене дівча.

— Хто це тобі сказав?

— А це ніяка не таємниця, студенти з його загону розповіли. Всі знають, що Чорногора чекає виклику з кіностудії. Здається, київської. Там збираються знімати якийсь пригодницький фільм. Про війну.

— Оце життя! — замислено кажу я. — Звідки ж мені було знати, що Роман Чорногора — це ваш норданівський Гойко Митич?

— Ну що ти... — вже цілком по-дружньому каже дівчина. — На екрані ти його навіть не впізнаєш, адже каскадери завжди грають за когось. До речі, він приїхав сюди з Одеси, вчиться там в інституті. Хоча родом звідкись з Карпат. Ці Карпати, що, справді дуже красиві? Адже ти теж з України?

— Кажуть, що найкрасивіші в світі. Але сам я ніколи не бував там. Як і в усіх інших горах. А ти звідки?

— З Москви. Але влітку ми всією сім'єю живемо тут, у Нордані, тільки на осінь я повертаюся до бабусі.

— Батько, напевне, будує комбінат?

— Бульдозерист він, — кивнула дівчина. — А мама радистка. До речі, ти не проти того, щоб хлопцеві і дівчині знайомитися ось так, одразу?

— Усі люди на світі тільки так, одразу, і знайомляться.

— Тоді мене звуть Інгою. А тебе?

— Валеркою.

Я теж пояснив, звідки приїхав та ким працює тут мій батько. І що ми пробудемо в селищі до кінця матеріної відпустки. Але все-таки мені хотілося більше дізнатися про Чорногору.

— Невже Роман такий сміливий, що може робити все, що роблять справжні каскадери?

— Напевне, так. Він увесь час випробовує себе. Хоче бути сильним, витривалим, нічого не боятися.

— Ну, цього хотять усі хлопці, — стенив я плечима.

— Але багато інших тільки мріють про таку силу волі. А Чорногора виховує її. Недавно він спустився на човні з водоспаду. Так-так, отого, що за селищем. Багато б знайшлося хоробрих, які зважилися б на таке?

— Небагато. Навіть не віриться. Я бачив цей водоспад. Він — для самогубців.

— Поки Чорногора не продемонстрував цей трюк, всі теж вважали, що таке неможливе. Щоправда, човен перекинувся і Роман мало не загинув. Але все одно. А ще раніше він переплив річку неподалік гребеня водоспаду. Вже не в човні, просто так. Знаєш, як усі боялися за нього?! Якби він раптом зірвався звідти... Навіть страшно подумати, що сталося б. І на гору, що по той бік річки, теж піднімався. Я не була біля того схилу, але кажуть, що він страшенно крутий. Просто дивно, чому Чорногора зважується на все це.

Я слухав Інгу і не знав: вірити їй чи ні. Не вживалися в моїй уяві ці дві постаті —

Чорногори-різьбяр і Чорногори-каскадера. Не вживалися і все. Не було в ньому нічого від каскадера, ну нічогісінько!

— Добре, що ти розповіла мені все це, — нарешті змилююся над Інгою. — Адже ми з Романом познайомилися тільки дві години тому. Ось, учи мене витесувати гномиків.

— Та що ти кажеш? — раптом ніби підмінили Інгу. Про Чорногору вона вміє говорити серйозно, а про мене — ні. — І ти вважаєш, що зможеш навчитися цьому? — розсміялася Інга, відходячи від огорожі. — Бідний Чорногора: невже він не розуміє, що даремне марнує час? Ну, подумай сам: який з тебе скульптор?

І погордо війнувши снопом довгого чорного волосся, пішла геть.

5

"...Який з тебе скульптор?" — передражняю Інгу, повертаючись до свого Гномика. — "...Який скульптор?!" Нібито в неї могло б вийти краще!"

Знову пробую взятися за роботу, але мені вже не працюється. Треба ж було цьому дівчиськові приходити сюди! Вдається — не вдається! Іншим же вдається. Аби тільки стояти над душею і каркати.

Переборюючи себе, знову беруся за стамеску. Та не встигаю зробити й п'яти надрізів, як звідкись з'являється Роман.

— Бачу-бачу, працюємо в поті чола. Цікаво, чим потішимо сьогодні громадськість Нордана? — весело проказав він ще від хвіртки. Але, побачивши мій витвір, розчаровано пошкріб підборіддя. — Ні, колего, мистецтво нам цього не пробачить. Не пробачить... По-перше, виявляється, ти ще більше ледащо, ніж я. А по-друге, ти наділив свого Гномика такою шиєю, що він радше схожий на пінгвіна, ніж на чоловічка.

— Та невже?! — вдавано дивуюся я. Мені треба було б образитися, проте розумію, що Роман каже правду. З шиєю моєму Гномикові не пощастило — це точно.

— Слухай, а може, це навіть добре, що вона така? — кажу Чорногорі. — Усі гномики як гномики, а цей буде особливий. Такого й до музею можуть віддати. Он, ці, як їх, абстракціоністи...

— Пофантазуй-пофантазуй... — бурчить Роман. І знову зосереджено шкрябає підборіддя. — Ти, бачу, філософ. Хоча... Можуть віддати і до музею. У мистецтві все може бути. Раптом започаткуєш нову течію в сучасній скульптурі. Так що давай, закінчуй. Чесно кажучи, самому мені гномики вже набридли. Хочу взятися за Івасика-телесика на лебеді, але не знаю, як до нього підступитися. Це складна робота.

— Нічого, спробуй, — раджу тепер уже я. — А раптом із шиєю Івасика нам пощастить більше.

Якийсь час ми мовчки мудруємо кожен над своєю фігуркою. Але я раз по раз зиркаю на Романа, чекаючи слушної нагоди, щоб поговорити про його каскадерство. Тепер, дізнавшись, що він знімається у фільмах, я вже рідко наважуюся набридати йому своїми запитаннями.

— А знаєш, — наважуюся нарешті, — коли тебе не було, приходила Інга.

— Он як! Візит ввічливості. — І я бачу, що насправді моє повідомлення не справило

на нього ніякого враження. — Це, здається, ота дівчинка, москвичка?.. Ви вже познайомилися?

— Ага, — іронічно посміхаюся, — познайомились.

— Раніше вона простоювала тут годинами і дуже заважала. Не люблю, коли хтось стоїть над душою.

— Вона не заважала, вона захоплювалася тобою. Це правда, що ти знімаєшся в кіно? Хочеш стати справжнім актором?

— Ні, звичайно, — спокійно відповідає Роман. — Актором — ні. Ну глянь на мене, хіба я схожий на актора?

Одверто кажучи, я вже й так придивлявся до нього. Але як тут визначиш: схожий чи не схожий?

— От бачиш, — розводить руками Чорногора, так і не дочекавшись моєї відповіді. — Все, що стосується акторства — легенди. Ми з тобою різьбярі і залишимо йорданській малечі таких чоловічків-крокодильчиків, що всі ойкнуть. Головне — щоб ти полюбив цю справу.

— І що ти спускався у човні з водоспада — теж легенда? — допитуюся в нього.

— Ні, про човен і водоспад — правда, — несподівано визнає Роман. — Єдина правда з усього, що тобі розповідають про мене у цій тайговій Атлантиді.

— Навіщо ж ти так ризикував?

— Тобі цього не зрозуміти. Можеш вважати, що це я так, щоб прославитися на весь Нордан. А насправді для мене важливо перевірити самого себе. Адже тобі теж не раз хотілося дізнатись, на що вистачить сміливості, а на що — ні. Зумієш подолати свій страх чи страх подолає тебе. Я справді хочу стати каскадером. Ти, напевне, читав про каскадерські групи при кіностудіях. Але щоб стати професійним каскадером, треба чимало знати і вміти — водити машини різних марок, знати прийоми самбо, дзю-до, джіу-джітсу, займатися боксом. Бути витриманим, не боятися ризику. Люди ставляться до цього фаху, звичайно, по-різному, але я вирішив готуватися до нього серйозно.

— Ще б пак. До такої професії будь-хто готувався б серйозно, погодився я, тішачись, що Інга все ж таки сказала правду.

— І незабаром ти знову зніматимешся у фільмі?

— Хотілося б, — нерішуче мовив Роман. — Аби тільки затвердили. Оце з дня на день чекаю виклику на київську кіностудію.

— Ще й фільм, напевне, про війну... — вже не можу приховати заздрості.

— Ага, про війну, — мрійливо всміхнувся Чорногора, вловивши мій настрій. — Про групу розвідників, яка діє у ворожому тилу. Хлопці потраплятимуть там у такі ситуації, що без каскадерів їм не обійтись. Та й трюки, скажу тобі, карколомні. Але мене це не лякає, — скуйовдив моє волосся. — Справді не лякає, — задумливо додав Роман. — З таких фільмів і починається шлях у каскадери.

6

Ні, що не кажіть, а на знайомства мені сьогодні щастить. Після обіду Роман подався до гуртожитку, а я вирушив до залізничного вокзалу, щоб відшукати батька. Я вже був

неподалік цієї будівлі, якій бракувало лише даху, аж раптом мене наздогнав бульдозер. Водій, худорлявий рудоволосий чоловік, висунувся з кабіни й уважно придивився до мене:

— Куди ж це ти, вождь могікан, зібрався?

— Та батька розшукую.

— Батька, кажеш? А ти, часом, не інженера Любича син? Щось дуже схожі.

— Любича, — кивнув я.

— Валерка, значить, — просвітлів з лиця бульдозерист. — Мені про тебе Інга розповідала, моя донька.

Почувши про Інгу, я чомусь одразу знітився. Хтозна, що воно там наговорило про мене, це дівча.

— Тоді сідай, підвезу. Оце підремонтував свого "динозавра" — і знову в бій. Через місяць залізниця уже має прийти до міста. Від БАМу ведуть, уявляєш?

Я сказав, що уявляю, хоча, чесно кажучи, досить погано уявляв, як саме будують залізницю, і хутко заліз у кабіну.

— Може б, ви мене й до самої залізниці довели? — одразу ж пропоную свій варіант подорожі.

— Туди й прямую. От тільки без дозволу батька... Сам розумієш...

— До чого тут дозвіл батька? Я самостійна людина. Куди треба туди їду.

— А, ну хіба що так... — розсміявся батько Інги. — Тоді, звичайно... Але поки що раджу помилуватися вокзалом. А назад тебе відправлять у кабіні якогось самоскида. Вони тут частенько куряву здійсмають.

Біля вокзалу він справді зупинився і запитливо глянув на мене. Я вдав, що не помічаю цього. Хтозна, як поставиться до моєї подорожі батько, а є змога вже через кілька хвилин побачити, як прокладають залізницю.

Вокзал здався мені досить красивим. Колони, широкі сходи, що ведуть до центрального входу, невеличка вежа для годинника... Але все це я ще бачитиму безліч разів. Інша річ — будівництво залізничної колії. І батько Інги зрозумів мене.

Поминувши будівлю, ми спочатку тряслися розбитим тайговим путівцем, проте досить скоро звернули з нього і подалися просто через тайгу, петляючи між малесенькими сірими озерцями, та підминаючи гусеницями кущі і деревця. Братися тайговим бездоріжжям було значно приємніше. Бульдозер ішов по товстому шару моху та якоїсь приземкуватої порослі, ото ж ні вибоїн, ані пилюки.

Я з цікавістю поглядав на крони височезних модрин, на сопки, які раз по раз відкривалися праворуч нас, на тайгові галявини, що зблискували двома-трьома мініатюрними озерцями, котрі сполучалися між собою вузесенькими протоками. Я милувався ними, наче космонавт, що оглядає з космічної орбіти велетенські океани. А ще — бульдозер уявлявся мені космічним всюдиходом, що просувається по незвіданій планеті дерев та озер. Дивовижно красивій планеті, на якій існує все те, що й на Землі, крім хіба що людини. І ми з батьком Інги висадилися на ній першими. Принаймні ми так вважали, не здогадуючись, що неподалік знаходиться ще одна людина, яка

стурбовано стежить за нами. Отож і поява її була цілком несподіваною для нас. Ця людина йшла нам навперейми, від путівця, про який ми вже забули. Ось наші шляхи перетнулися, і цей чоловік примусив батька Інги зупинити свій "всюдихід".

Ще не розуміючи, що знадобилося цьому "інопланетянинові", я визирнув з кабіни й уважно придивився до нього. Переді мною стояв високий, багатирської статури чоловік, років за шістдесят. "І все ж таки, здається, він дуже сильний", — подумав я, з цікавістю оглядаючи його багатирську постать, вилицювате, обрамлене короткою, густою і сивою (як у норвезьких шкіперів — такими їх інколи малюють у книжках і журналах) бородою; його величезні зморшкуваті руки, що відпочивали на повішеній на грудях рушніці...

— Ти що, Миколо Матвійовичу, нову далекосхідну трасу в тайзі прокладаєш? — спокійно запитав той чоловік, підійшовши до кабіни. — Чи, може, з дороги збився?

— Та хіба ж то дорога, Власе Кириловичу? — ніяково розвів руками батько Інги. — На ній так підкидає, наче у кожній виямці заклали по міні.

— То й що ж у цьому дивного? Дорога тайгова, не бетонка й не асфальт, — так само спокійно визнав Влас Кирилович, уважно глянувши на мене. — А ти думаєш, що прокладеш рівнішу?

— Я не прокладаю. Просто їду собі, де мені краще.

— "Просто їду собі, — передражнив "шкіпер-іноплалентянин". — Де мені краще..." І не соромно тобі, га? Що буде, коли кожен почне їздити по тайзі, де йому захочеться? Вийдїть-но обое з трактора та подивїться, які ви лишили після свого танка слїди.

Ми обидва висунулися з кабіни і подивилися назад. Після гусениць залишилися дві широкі болотяні смуги, обабіч яких валялися заліплені землею гілки, пучечки трави, квітів і торішнього листя.

— Ну то й що? — стеновав плечима Микола Матвійович. — Слід як слід. Гусениці — вони є гусениці, не я їх вигдав. Та й не по ораному йду, і не по асфальту. Тайга, батьку, тайга...

— Та бачу, що тайга, чоловіче добрий, — відповів Влас Кирилович. — Але в тім то й річ, що тайга. Не степ, не чернозем... Тут усе життя жевріє на тонесенькому верхньому шарі ґрунту. Тільки він живий, бо одразу під ним — метри вічної мерзлоти. І там, де ти "проорав" своїми гусеницями — теж лишається мертвий ґрунт, мерзлота. А для того, щоб на цьому місці знову виросла трава, або кущ якоїсь ягоди чи прийнялось деревце, знадобиться щонайменше п'ятдесят років. Піввіку людського ця земля буде мертвою — розумієш ти це чи ні?! А скільки таких бульдозерів-тягачів "гуляє" зараз навколишньою тайгою?! Ми ж прийшли, щоб укоренити тут життя, а не винищити й те, що жило до нас. Бо "переоремо" отак тайгу, вимруть рослини, втече звір, зникнуть птахи — і матимемо тисячі гектарів чорної болотяної пустки. Правильно я кажу, чи ні? — і я завважив, що, запитуючи це, він дивився не на Миколу Матвійовича, а саме на мене. Щоб передусім саме я зрозумів, якої шкоди ми завдаємо тайзі своєю необачністю.

Мені навіть хотілося відповісти: "Так, зрозумів". Але стало шкода батька Інги, який, збивши кашкета на лоба, старанно чухав потилицю. Я відчував, що зайвий при цій

розмові, і почувався ніяково.

Скрушно похитавши головою, Влас Кирилович вирішив, що висловив усе, що повинен був висловити, і пішов далі своєю дорогою. А Микола Матвійович, висунувшись з кабіни, ще якийсь час мовчки дивився йому вслід.

— І чого він ото сполошився? — мовив я, коли, тяжко зітхнувши, батько Інги знову повів тягача до залізниці. Мені хотілося якось розраяти Миколу Матвійовича, адже, напевне, він почувався ніяково ще й переді мною. — Подумаєш: проїхали не тією дорогою.

— Та ні, хлопче. Взагалі-то він має рацію: на цю тайгу як подивитися... Вона ніби й величезна, віковична та ще й сувора така, що людині в ній усе на погибель. А придивившись до неї, поміркуєш — і відкриється тобі, що вона ще й ніжна, беззахисна. От і виходить, що по суті Влас Кирилович правий. Знаєш, оце недавно вчений один навідувався до нас у селище. З Хабаровська. Кажуть, великий учений з усього, Ідо стосується тайги й усілякої там гірської порослі. А запросили його до Нордана, бо дивна річ коїться. Коли закладали селище — чималий шмат лісовики викорчували. Навіть тієї, якої не варто було. А тепер оце роззирнулися: ба, щось у нашому містечку голо, наче на міському пустирищі. Та й давай дерева садити. Модрини, звичайно. Майже вся тайга наша — з модрин. Ну, то посадили позаминулого року кілька саджанців, а вони раз — і всі до одного загинули. Посадили минулого — те ж саме. "Що ж таке? — думаємо. — Навколо мільйони дерев, а ми саджанці врятувати не годні. Щось тут не те. — Помудрували, помудрували, а робити нічого, давай запрошувати до себе вченого. Так от приїхав цей учений, походив вулицями, оглянув деревця, землю помацав... Ну що, каже, деревця повинні поприйматися. Але для цього треба садити їх у певний час, за певної температури повітря і ґрунту, на певну глибину, і густішою частиною крони на південь... а головне, треба точно визначити місце, в якому можна садити деревця. Тому що селище знаходиться якраз на кордоні поясу вічної мерзлоти. Одне слово, хоч стій — хоч падай. Послухали ми його, роззирнулися, а навкруги — тайга. Тисячі дерев. Ніхто їх не садив, ніхто не доглядав. Без учених і їхніх наукових дисертацій поприймалися. "Як же так? питаємо. — Якщо умови такі суворі, а шансу вижити в деревця такі мізерні, то звідки взялася тайга?" А він: "Що вас дивує? Тайга природою насаджена. А в природі тисячолітній досвід таких насаджень. Що ж до людини, то досі в нашій тайзі дерев ніхто не садив. Просто на думку нікому не спадало. Вирубувати, трошити, випалювати — цього ми швидко навчилися. А садити у цій зоні — оце ви перші спробували..." Ось такі, брате мій, справи, — зітхнув Микола Матвійович.

І тільки тепер я помітив, що бульдозер наш знову рухається путівцем.

— І що, навіть він, учений, посадити як слід не зумів? засумнівався я.

— Та не зміг же, — розсміявся батько Інги. — Каже, що для цього треба скликати всіх учених Сибіру. А, прощаючись, все-таки порадив, як наступної весни визначити термін посадки. Приблизний термін, звичайно.

— Діла! — кажу. — Побачивши вперше тайгу, я навіть позаздрив: щастить же людям — тайга, лосі, полювання, риби в річках!..

— Та воно так у житті виходить, що й полювати можна і вогнища розкладати, але все треба робити з розумом. А ось розуму нам не завжди вистачає.

— Просто думати ліньки. По собі знаю. Над усім думай, мудруй... Це не для мене. Особисто я влітку звик відпочивати. У мене канікули.

— Ти це що, серйозно? — здивовано глянув на мене Микола Матвійович.

— Та ні, так, щоб розважити вас. А цей Влас Кирилович, він що, якийсь великий начальник?

— Та як тобі пояснити? В начальники він ніколи не вибивався. Але хіба справа в посаді? Усе життя Влас Кирилович був мисливцем. Всього-на-всього мисливцем. Так само, як батько, дід. Кажуть, що хтось із прадідів його прийшов сюди ще з козацьким загоном, одразу після Хабарова. Влас Кирилович пам'ятає, що його предки були першими в цьому краю. Тому й нелюбов до бракон'єрів, до винищувачів тайги в нього особлива. Знаєш, він навіть книжку про наш край написав. Я читав її. Багато дивного дізнався про цю землю. Оповідач він, скажу тобі, вправний.

— Напевне, він був тут провідником? Провідники знають тайгу найкраще. Як Дерсу-Узала.

— Як Дерсу-Узала? — замислено перепитав Микола Матвійович. — А що, був і провідником. З кількома експедиціями ходив. Інженерів, які визначали трасу Байкало-Амурської магістралі, він водив — це я достеменно знаю. Кажуть, що сили він був дивовижної. В молодості, звичайно. Кілька разів сходився один-на-один з ведмедем. Урукопаш. Усурійських тигрів-люджерів полював. Та й молодих тигрят для зоопарків відловлював. Мужній, чесний чоловік. Такий уміє брати від тайги, але й оберігати її від легковажних людей, які живуть тільки сьогоднішнім днем, теж уміє. Що я тобі скажу? Почути від такої людини те, що ми почули, прикро. Але чоловік говорить правду.

Микола Матвійович помовчав, кілька разів зиркнув на мене краєм ока і раптом сказав:

— Не знаю, чи такий він, як Дерсу-Узала, але якби хтось колись написав про Власа Кириловича мудру книжку — могло б вийти цікавіше, ніж про Дерсу. Може, спробуєш, га?!

— Я?! — вражено перепитую Миколу Матвійовича.

— Ну, не зараз, не зараз. Коли підростеш, підучишся. Хлопчина ти допитливий — придивляйся, запам'ятовуй.

Я висунувся з трактора й озирнувся. Мені хотілося ще хоч раз побачити цю людину. Одначе побачив тільки вервечку куряви за трактором, високі модрина обабіч шляху та зграю птахів над верховіттям.

Микола Матвійович уже сказав, що під'їжджаємо до корпусів комбінату, який будували неподалік залізниці, проте я все ще озирався назад, щиро вірячи, що на дорозі, яку ми переорюємо своїми гусеницями, ось-ось знову з'явиться Влас Кирилович. Вийде з тайги, гляне на те, що ми тут наробили, й осудливо похитає головою: "Таку дорогу і так зіпсували!"

Ще у вікно бачу, що вся рівнина навпроти нашого будиночку біла. Не вірячи очам

своїм, вискакую тільки в сорочці і розгублено роззираюся. Біла трава, біле каміння в низині, білі дерева понад річкою під білими горами. І лише ягоди на кущі, що дуже нагадує кущ калини, — яскраво червоні. Якись неймовірно червоні у цій вкритій інеєм долині.

Я повертаюся до квартири, швидко одягаю куртку і в'язану шапочку й поспішаю на рівнину. Чому все взялося інеєм? Невже зима? Невже вона почалася у серпні?

Спускаюся в долину, звідки, у проміжок між деревами, видно сіру смужку річки. Схил долини став слизьким, і я одразу ж падаю, підводжуся, з'їжджаю вниз, наче невдаха гірськолижник, і знову падаю. А підводячись, бачу перед собою дві дівочі постаті, які поступово вимальовуються на тлі білої гущавини. Помітивши мене, одна з дівчат зупиняється, а друга звертає убік і біжить до селища. Ту, що зупинилася, я одразу впізнаю — це Інга. На диво, мені здається, що вона теж уся з інею. Може, це її притрусило сніжинками з гілок? Або ж я втратив здатність розрізняти предмети на цьому сліпучо-білому просторовиську?

— Валерко! — гукає Інга. — Підведися, застудишся!

Я дивлюся на Інгу, не бажаючи вірити, що чую її голос, і чомусь продовжую сидіти на вологому крижаному килимкові трави між пеньками і камінням.

— Підведися! — наполягає Інга, наближаючись до мене. І я виразно бачу її радісну усмішку. — Глянь на пагорб по той бік річки. Там олені.

Тільки тепер підводжуся і біжу назустріч дівчині. У неї чорне розпущене волосся. На ній жовта куртка і блакитна, пов'язана замість шарфа, хустинка. А чому здалеку вся постать її видавалася білою-білою? Ага, мабуть, тому, що ця снігова пустеля освічувала її сліпучо-білим холодним сяйвом, до якого я ще не звик.

Тим часом подруга Інги вже піднялася на узвишшя і звідти стежить за нами. Мені чомусь здається, що зараз вона заздрить Інзі. І мені теж.

Діставшись берега, я справді побачив трьох оленів. Вони стояли досить далеко від нас, ліворуч, по той бік річки, на узвишші, і сторожко роззиралися. Згодом до них приєдналося ще кілька оленів.

— Ага, тепер я розумію, — каже Інга. — Он той, що стоїть першим, їхній ватажок. Він стежив за нами і не кликав інших, аж поки не помітив, що ми з Маринкою пішли геть.

— Шкода, що тут нема Чингіса. Це хлопець із сусіднього селища. Я обов'язково познайомлю тебе з ним. Він, напевне, спробував би підкрастися до череди на постріл рушниці.

— Що ти?! Хіба їх можна полювати? Глянь... Ні, ти тільки глянь, які вони! Красиві, горді. Ні від кого не залежні.

Тим часом ватажок, що досі пильно стежив за нами, уже підступив до краю пагорба і, задерши голову, прикрашену плетивом ріг, хрипко заревів, наче поранений сурмач, що скликав під знамена рештки стомленого битвою війська. Що означав цей сигнал? Що попереду чатує ще більша небезпека? Чи, може, навпаки — не треба боятися людей, які по той бік річки, бо вони не мають при собі палиць, з яких виривається

вогонь, а отже, не можуть загрожувати. Якби тут був Вічний Мисливець, можливо, він зрозумів би смисл того заклику.

Та ось ватаг спустився з узвишшя, погордо пройшов берегом ще далі від нас і, знову заклично заревівши, обережно увійшов у воду. Десятка зо два оленів, що спустилися до берега услід за ним, терпляче чекали, поки він переправиться, жоден не наважувався ступити слідом. І, тільки почувши ревіння з того берега, кинулися у воду і теж почали переходити на наш бік. Олень-ватаг стояв на березі і чекав, поки переправиться останній. Та навіть по тому, як гурт зник у тайзі, він та ще двоє оленів продовжували стояти, задерши голову, і дивитися на вершину, з якої нещодавно спустилися.

— Напевне, якийсь олень відстав, — стиха проказала Інга.

— Так, вони когось чекають.

Я глянув на пагорб, потім на оленів, а коли знову перевів погляд на узвишшя, побачив... двох вовків. Он воно що! Олень-ватаг знав, що вовки йдуть по сліду і чекав їх. Він переправив своє оленяче плем'я через Амгунь, відіслав його в тайгу, а сам залишився, готовий зустріти переслідувачів.

Я легенько підштовхнув ліктем Інгу і кивком голови показав на вершину. Дівчина стиха зойкнула і відступила за мене. Я не вірив, що вовки можуть переправитися через річку, поки тут стоять сильні олені-самці, і тому навіть не злякався. Олені захищали й нас. До того ж, вовки були занадто далеко, щоб ми не встигли втекти до селища.

Хижаки стояли, притиснувшись боками один до одного, — мабуть, це були вовк і вовчиця — і, як мені здавалося, сумно дивилися на своїх міцнорогих суперників, що ревли і, грізно наставивши свою зброю, розривали копитами землю, викликаючи їх на поєдинок.

— Вовки кинуться на них, — майже пошепки мовила Інга. — Кинуться, і ми не зможемо врятувати.

— Вони не переправлятимуться. Занадто холодна вода. А може, бояться, що олені нападуть, не давши їм вийти з води. Та й хтозна, чи вовки вміють плавати.

— Ні, вони таки нападуть. Ось побачиш.

— Не бійся.

— Якби в нас була рунишиця, ми врятували б їх, правда?

— Звичайно.

— А чому вовки не бояться нас?

— Теж зрозуміли, що ми не мисливці та й знаходимося занадто далеко від них. А може, вони дуже голодні. Такі голодні, що втратили страх.

Поки ми отак пошепки перемовлялись, задкуючи від берега, вовки раптом зникли. Ні я, ні Інга навіть не встигли помітити, коли і куди вони щезли. Наче й не було їх там ніколи, наче це вони всього лиш привиділися нам. Напевне, ми так і вирішили б, якби не олені, що, дочекавшись утечі хижаків, знову задерли голови і, не поспішаючи, задоволені собою, подалися в тайгу.

Ми поверталися до селища. Рука Інги виявилася у моїй руці. Вона була теплою і

ніжною, і я страшенно боявся, що дівчина от-от схаменеться й вивільнить її.

Ми йшли білою долиною до білого узгір'я, край якого чорними граками повсідалися незграбні будівлі тимчасового містечка.

8

Уже заходить сонце. Мені час повертатися додому. Та й Романові теж треба йти в гуртожиток. Але ми сидимо на спортивній колоді у дворі школи і милуємося долиною, що пролягає між узвишшям, на якому будується місто, а за ним — гірничо-збагачувальний комбінат й Амгунню. Тайги в долині нема, тільки невеличкі островці модрини і кедра, посеред яких сіріють під призахідним сонцем кострубаті вершини скель, що здалеку здаються дахами казкових замків. А праворуч — гребінь невисокого хребта, який підступає до нашого берега річки, утворюючи вузьку ущелину. Сонце зависло над нею між двома скелями, як палаючий човен, що застряг між кам'яними брилами і тепер догоряє там, покинутий напризволяще.

Я вже знаю, що, пройшовши путівцем, прокладеним попід скелею, невдовзі опинишся у досить великому мисливському селищі Еймон, де живуть мисливці, рибалки і заготівельники лісу. А одразу за селищем знаходиться лісокомбінат, з якого до Нордана привозять дошки, балки, віконні рами і взагалі всю, як каже батько, "столярку". А ще я дізнався від Чингіса, що Еймон — одне з найбільших поселень у цих горах. У ньому віддавна живуть нанайці, якути й евени. І що там, за скелею, неподалік річки, стоїть хатина Аяна Куруна, діда Чингіса, Вічного Мисливця. Він-бо й справді найстаріший з усіх мисливців, які полюють по навколишній тайзі.

Згадавши про діда Чингіса, я скоса зиркаю на Романа, а потім врешті-решт наважуюся:

— Пам'ятаєш, — кажу, — ти обіцяв, що поїдемо до Вічного Мисливця, щоб розповів про Шаманську печеру?

— Я все пам'ятаю.

— І попросимо, щоб повів до неї.

— І таки попросимо, — киває Роман.

Сьогодні він настроєний жартівливо і це мені не подобається. До таємниці Шаманської печери я ставлюся серйозно. І хочу, щоб так само ставився до неї Роман.

— І коли ж ми підемо? Може, завтра? Саме неділя.

— Завтра — ні. Наступної неділі — це вже реально.

— Чому не завтра? — наполягаю на своєму. І раптом дивлюся й очам своїм не вірю: до школи наближається Чингіс і якийсь приземкуватий літній чоловік з рушницею за плечем.

Я штовхаю ліктем Романа. Він глянув у той бік, куди я показую, і підхопився.

— Здається, ти хотів познайомитися з Вічним Мисливцем, — стиха проказав він, киваючи у бік старого. — Він перед тобою.

— Валерко! — ще здалека гукнув Чингіс. — Ми до тебе. Познайомся, діду, це — Валерка. А це мій дід Аян! Ми гостювали у тітки, і він погодився розшукати вас, щоб познайомитися! Шкода тільки, що обмаль часу, — додав Чингіс, уже підійшовши до нас.

— Треба повертатися в Еймон.

— Кажуть, що ви оживляєте дерево? — мовив дід Аян до Романа. Він трішечки відстав від онука, але все одно йшов досить швидко, і щось не помітно було, щоб він стомився.

— Та де там оживляємо?! — знітився Роман. — Так, намагаємося вирізьблювати якісь-там скульптурки. Можете подивитися, он вони, на подвір'ї дитячого садка.

Поки Вічний Мисливець оглядав Романові витвори, я уважно стежив за ним. Одначе обличчя старого було так порізане зморшками, що важко збагнути, які почуття відбиваються на ньому. І тільки по тому, як обережно він торкався статуеток і щоразу прицмокував язиком та похитував головою, можна було зрозуміти, що Романовою (та вже й моєю) роботою він таки задоволений. Вічний Мисливець справді був досить старий, і мені навіть не вірилося, що в такому віці ще можна ходити в тайгу на полювання.

— Ну от, я все побачив, — мовив тим часом Вічний Мисливець, закінчивши свій огляд. — У кожного дерева — своя мудрість, і ти, хлопче, забув твоє ім'я... — А коли Чорногора назвався, продовжував: — І ти, Романе, віднаходиш цю мудрість, покажеш її людям...

Вічний Мисливець говорив з сильним акцентом, але я не зрозумів його не через це. Просто не одразу збагнув, що він має на увазі, кажучи про "мудрість" дерева.

— Ти знаходиш у ньому риси тварин і людей, які колись давно жили на цій землі, — продовжував дід Аян. — І яких запам'ятали дерева. А вони все пам'ятають. Придивися до свіжого пня, спробуй "прочитати" його і ти дізнаєшся про засушливі літа і про літа дощові та сніжні, про вік дерева, його хвороби, і про ґрунт, що дістався йому. І, чим досвідченіша людина, тим більше відкривається їй у "книзі життя" дерева. Так, кожна модрина, кожен кедр у цій тайзі має свою пам'ять...

Ми з Романом здивовано переглянулися. І я відчув, що й він теж вражений поясненням. От тільки дід Курун чи не помічав цього чи просто не зважав на наш подив.

— Внук розповідав мені про своїх друзів з України — Романа й Валерку, і про всілякі дива, які вони вирізьблюють з дерева. Тепер я побачив це на власні очі. Дякую. Пішли, Чингісе. Час...

— Я навідаюся до тебе завтра, — радісно пообіцяв Чингіс, підскоком ідучи за дідом. — І про печеру не забув. Так що не сумуй!

— Чекатиму! — відповів я. Й одразу ж запитав Романа, чому він не поговорив з Вічним Мисливцем про подорож до печери. Адже така нагода, така нагода!..

— Ти ж бачиш, що старий не має часу. А з людиною, яка поспішає, такі важливі справи краще не обговорювати. Бо й відповідь вона, поспішаючи.

— Та скільки потрібно часу, щоб домовитися про таке?! — бідкався я. — Кращої нагоди вмовити старого нам уже не трапиться.

— ...Так любить казати мій батько, який не вміє поспішати. Ні в чому. — Ніби й не чув моїх слів Чорногора. — А щодо Вічного Мисливця, то головне, що наше знайомство

відбулося. Не журись. Навідаємося до нього в Еймон і про все домовимось.

9

Два наступні дні ми знову мудрували над скульптурами. І кожного дня батько приходив до нас, придивлявся, як я працюю, та про щось стиха перемовлявся з Романом. А про що саме — Чорногора мовчав. Я навіть обурювався з приводу такої секретності, однак це не допомагало. На всі запитання щодо їхнього перешіптування Роман тільки зосереджено чухав потилицю і казав одне і те ж: "Ну чого ти хвилюєшся? Задоволений твій батько. Роботою нашою задоволений. Усе гаразд".

— То хіба про це треба говорити пошепки? — дивувався я.

— Це в нього педагогіка така: щоб ти не зазнався, — усміхався Роман. — Отож давай, твори...

Сьогодні батько затримався біля нас трохи довше, ніж завжди, взяв у мене стамеску, трохи підправив пащу крокодила, якого ми з Романом тільки-но почали витесувати, прискіпливо оглянув незавершеного гномика...

Я уважно стежив за батьком і мені чомусь здавалося, що йому зовсім не хочеться йти від нас. Якби не справи, напевне, з задоволенням лишився б тут і працював з нами.

— Ну що, подобається бути скульптором? — запитав він, уже занепокоєно поглядаючи на годинник.

— Хіба така робота може не подобатися? Я навіть не здогадувався, що це так цікаво.

— А раніше, ну, до приїзду сюди і зустрічі з Романом, у тебе з'являлося коли-небудь бажання щось витесувати, вирізати?

— Раніше? Здається, ні.

— Отже, не хотілося... — задумливо кивнув головою батько. — Та й справді, ніяких різьбярських поривань я за тобою не помічав. А знаєш, чому запитую? — мовив уже за воротами, де Роман не міг почути нас. Та, зрештою, він і не прислухався, бо вже взявся за свого незавершеного гномика.

— Просто ніколи не бачив, як це робиться. Хотів запитати. Навідуючись сюди, ти завжди шепочешся про щось із Романом.

— Невже говоримо пошепки? — щиро здивувався батько. — Не ображайся, жодних таємниць. Цікавився, як у тебе посуваються справи — тільки й усього. Це добре, що ти захопився скульптурою. Та й Роман говорить, що в цій справі в тебе вже проявляються певні здібності.

— Він сказав так?

— Повторюю його слова. Тільки домовимось: не задаватися.

— Не бійся, поки що нема чим. Але мені Роман чомусь нічого не сказав. Ну, про здібності... Огляне мою роботу, почухає бороду і каже: "О, це вже щось, це вже щось... Але ось тут, чоловіче, ти все ж таки трішечки накавардачив..."

— Нічого дивного, у кожного своя манера хвалити. Так от, я не доказав. Твоїми успіхами я цікавлюся ще й тому, що колись у дитинстві, сам мріяв стати скульптором. Ні-ні, це була серйозна мрія, а не так собі... Навіть пробував виготовити кілька

скульптурок. З дерева, з глини. Але досить швидко виявив, що взявся не за свою справу і нічого в ній не досягну. Я відчував це. Та й скульптор, справжній скульптор, якому я показав свої спроби, тільки розчаровано хмикнув і співчутливо поплескав мене по плечу. Одне слово, подумав я, зважив усі "за" і "проти" й подався до будівельного інституту.

— Навіщо? — вражено запитав я. — Якщо ти мріяв стати скульптором, то й треба було вчитися на нього. Це в тебе спочатку не виходило, а потім вийшло б. — І тут я ледве стримався, щоб не додати: "Он, як у мене..." — Бути скульптором — все ж таки цікавіше, ніж будувати звичайнісінькі будинки.

— Ти так вважаєш? — сумовито всміхнувся батько. — Побачимо, як обиратимеш свій життєвий шлях ти сам. А з професією мені пощастило, я задоволений. Принаймні бачиш свою працю. Он він, п'ятиповерховий будинок... Ось дитячий садок... Ти будував, твоя праця. Щось та лишається по тобі.

— І все ж таки вирізьблювати скульптурки цікавіше, — м'яко зауважую я, не бажаючи ображати батька.

— А знаєш, може, це в тобі оживає моє покликання. Так часто буває. Але ти справді станеш скульптором. Мені забракло таланту, або сили волі, терпіння, наполегливості чи ще чогось там. У цій справі важко з'ясувати, чого саме тобі забракло в юності. Щоправда, я не шкодую, що обрав саме такий шлях. І тобі теж радитиму вступити до будівельного інституту.

Мовивши це, батько подався дерев'яним хідником до контори, а я стояв і дивився йому вслід, жалкуючи, що в нього так мало часу. І не тільки зараз. Ось так, одверто, поговорити зі мною йому завжди ніколи.

— А ти знаєш, що?.. — кидаюся до Романа, щойно батько заходить за ріг вулички.

— Звичайно, знаю, — враз остуджує мене Роман. — Хочеш сказати, що твій батько мріяв бути скульптором.

— Хіба він розповідав тобі про це?

— Давно. Тільки-но я розпочинав працювати тут. Вірніше, я сам помітив, що він якось особливо уважно придивляється до моєї роботи. З простої цікавості так не придивляються. Ну, а згодом якось розговорилися...

— Чому ж ти не розповів цю його мрію мені? Адже я нічого не знав. Зовсім нічого.

— Але зрештою дізнався, правда? Всьому свій час. Не тепер, то колись, але він обов'язково повинен був розповісти тобі про мрію, яка не здійснилася. Приховувати таке від сина важко. Хоча й зізнаватися в невдачі теж нелегко.

Якийсь час ми мовчимо, думаючи кожен про своє.

— Гаразд, берися за роботу, — першим порушив мовчання Роман. У нас обмаль часу. З дня на день має надійти виклик із кіностудії — і доведеться все кидати.

— А шкода кидати таке, правда? Навіть заради кіно.

— Нічого не вдієш: у кожного своя мрія. І я не хочу, щоб довелося зізнаватися колись перед сином, що моя мрія теж не здійснилася. Гордості в такому зізнанні небагато.

Не слід було Чорногорі казати так. Після його слів мені стало прикро за батька. Не треба було йому розповідати про свою невдачу чужій людині.

Кілька хвилин мовчимо. Чорногора старанно працює стамескою, а я вдаю, ніби уважно стежу за його рухами. Хоча насправді думаю про батька. Чому ж він раніше ніколи не говорив про свою мрію? Невже соромився? І неville я теж не зможу стати скульптором чи різьбярем? А стану будівельником, як батько? Але хіба я мріяв про те, щоб стати скульптором або різьбярем? Хіба це було моєю мрією?

— Як ти думаєш, сам я зміг би завершити ці скульптури?

— Сам? Не знаю, хоча... Міг би, напевне...

— Отже, не віриш, що зміг би, — безжалісно підсумував я. — Скажи, а чому ти сам не вступив хоча б до художнього училища, а подався до будівельного, як колись — мій батько? Теж відступаєшся від своєї мрії?

— Тому що подобається будувати, — відповів він, знову помовчавши. Але мені здалося, що мовив він це занадто невпевнено.

— Але ж мріяв стати скульптором?

— Чому ти так вважаєш? — всміхнувся він, розуміючи до чого я хилю.

— Адже мріяв, — наполягав я на своєму. — Навіщо ж тоді робив би ці скульптури?

— Звідки тобі знати, малий, про що я мріяв? А те, що я маруджуся тут над деревиною, — ще нічого не значить.

— А я знаю, чому ти не пішов учитися на скульптора, — мстив йому за батька. — Тому що злякався.

— Що-що? — вражено перепитав Роман. — Хто це тобі сказав, що я злякався?

— Сам знаю. Злякався, що виявишся нездарою. Що з тебе ніколи не вийде хорошого скульптора. Так само як свого часу злякався і мій батько. Багато людей, мабуть, так ніколи й не зможуть стати тим, ким мріють, тому що бояться своєї мрії. Раніше я не замислювався про це, але тепер...

— Фі-ло-соф! — безтурботно і поблажливо якось розсміявся Роман. — А за батька не ображайся. Зізнаюся: я казав твоєму батькові, що не варто розкривати своєї таємниці перед тобою. Він не послухав мене — і от, наслідки... Не знаю, вийшов би з мене врешті-решт скульптор чи ні, але я своє покликання знайшов: хочу стати каскадером. Каскадером-професіоналом. Ти знаєш: я вже знімався в кіно.

— Дивно, я чомусь навіть забув про це.

— А я — ні. Якщо зйомки фільму, на який мене запрошують, виявляться вдалим, я, мабуть, взагалі кину інститут. Знаєш, що таке каскадер у пригодницькому фільмі? Скільки спритності вимагає іноді один-єдиний трюк, який на екрані триватиме тільки мить. І скільки ризику...

Я не сперечався. Так, про те, щоб зніматися в кіно, мріяти завжди варто. Але зараз мене хвилювала не слава кіноактора чи каскадера. І тому, дещо, повагавшись, я все-таки запитую:

— Скажи, а може бути таке, щоб мрія батька передалася синові? От батько мій хотів бути скульптором, але не став. То, може, обов'язково повинен стати ним я?

Звичайно, якщо виявиться, що в мене є здібності?

— У житті все може бути. Я ж казав тобі, що у нас в роду всі чоловіки були різьбярми і ремесло своє передавали з покоління в покоління. Ось і я теж різьблярю. Але це всього лиш захоплення. Обирати різьбярство своєю професією я б не наважився. Думай, придивляйся, пробуй. Часу в тебе ще чимало, вибирати професію є коли.

10

Вода здавалася мені крижаною. Але ми з батьком ще й ще раз мужньо входили в річку і кидалися у бистрину, вдаючи один перед одним, що блаженствуємо. Тут, метрів за триста нижче водоспаду, річка була спокійнішою і вже не клекотала на порогах, а тільки ледь-ледь вирувала на вигині, тамуючи свій плин під стрімкими кам'яними урвищами. Трохи вище за течією хлопці й дівчата зі студентського загону влаштували собі справжнісінький пляж. Були там і Роман Чорногора та Орест Виняр — земляк і найкращий товариш Романа. Чесно кажучи, мені теж хотілося побути з ними, але батько чомусь не бажав приєднуватися до цього товариства і сказав: "Давай відпочиватимемо сьогодні удвох, у них своя компанія, у нас своя. Тут неподалік є бухта, до якої можна потрапити, тільки перебрівши метрів двадцять річкою. Там почувашся, як на безлюдному острові".

Ми роздяглися, пройшли попід кам'яним виступом й опинилися у невеличкій затоці, оточеній з трьох боків крутими скелями. Скільки я не шукав поглядом проходу між ними, але так і не знайшов. До того ж навесні річка, мабуть, затоплювала увесь простір під ними, тому що на кам'янистому березі й досі лишалися два мініатюрних озерця, що аж кишали дрібною рибою.

— Ну ось ми й знайшли свій райський куточок, — задоволене каже батько, придивляючись до моїх ніг, чи не занадто вони посиніли. Побоюється, що можу застудитись. Але мене це анітрішки не турбує.

— Якби ми знайшли таку бухту на морі, то назвали б її піратською, — підтакую я. — У таких місцях можна спокійнісінько ховати награбовані скарби.

— Тоді уяви, що ти на морі.

— І це бухта Флінта. Стеж за горизонтом — там можуть з'явитися військові кораблі її Величності королеви Великобританії. Доведеться приймати бій.

Ми відігрілися на сонечку, потім ще трішки покупалися і знову повкладалися на пласкі камені, що височіли поміж озерцями. Після крижаної води, камені здавалися нам розпеченими. Та й день сьогодні видався напрочуд теплим, градусів двадцять п'ять. За тутешніми уявленнями — це майже тропічна спека.

— Подивися, скільки тут каменю, — раптом каже батько, замріяно оглядаючи круті схили. — І якого каменю!.. Фортеці можна мурувати. Це в нас, у степу, порядного камінця не знайдеш.

— А який пісок! — іронізую я, бо де б ми не були, що б не робили, батько все одно зведе розмову до будівництва. — І вода поруч. І глина на тому боці. Що там ще потрібно для розчину? Цемент?

— Ти чого це? — підозріло дивиться на мене батько. — Ми з тобою будівельники,

старенький. Наймирніша професія людства. Все гине, лишається тільки те, що збудоване, що витворене з каменю: піраміди, мости, фортеці... Так що звикай: розмова професіоналів.

— А я не проти. Якщо хочеш, давай висадимо ці скелі в повітря. А з каменю, що утвориться, вимуруємо точнісінько такі ж скелі. Ото дива будуть! Туристів звозитимуть з усього Далекого Сходу. І ми з тобою неминуче увійдемо в історію.

— Разом із пам'ятником будівничого безглуздя, — бурчить батько, сприймаючи мої слова занадто серйозно. І вкладається щокую на виступ, що слугує йому подушкою.

Ми довго гріємося на камінні, час від часу перекидаючись словами. Батько шкодує, що мати не погодилася йти з нами. Я шкодую, що поруч нема Романа Чорногори — він обов'язково щось вигадав би і взагалі з ним було б цікавіше. Або Чингіса. А ще я дослухаюся до пісні, що лине по пляжу. Звуки її переносить до нас течія.

Відігрівши груди й живіт, я лінкувато повертаюся горілиць і вже збираюся заплющити очі, коли раптом бачу просто над собою велетенську птицю. Ні, це була справді велетенська птиця. І спустилася вона так низько, що я міг виразно бачити широчезні сірі крила, хижо вигнуту голову з червонуватим дзьобом, скрючені кігті... Орел! Загіпнотизований його поглядом, я заціпенів. Орел, здається, теж. Ми дивилися один одному у вічі! Потім батько стверджував, що це тривало якусь мить. Але мені здається, що я лежав під його кігтями нестерпно довго, не маючи сили ані ворухнутися.

Страшно подумати, що сталося б, якби цей птах кинувся на мене. Але він несподівано розвернувся наді мною, шугонув понад скелями, що оточували бухту, плавно пронісся до височезного гірського хребта, що підступав до річки з того боку, і тільки після цих віражів повернувся до бухти. Він то ширяв, то піднімався високо в небо, і пікірував звідти, зупиняючи свою атаку за якихось десять метрів над нами. І поки він отак "розважався", ми з батьком стояли за кам'яною брилою, що, в разі потреби, повинна була прикрити нас і, стискаючи в руках каміння, чекали нападу.

— Не відходь від брили! — гукав мені батько щоразу, коли орел повторював свій маневр. — Ховайся під дашком.

Проте я так жодного разу й не заховався під ним. Цікавість моя виявилась сильнішою за страх. Я повинен був бачити цю птицю. Я не міг не стежити за нею, так вражало мене це "полювання на Острові Циклопів".

І коли птиця нарешті зникла за кам'яним гребнем по той бік річки, я випустив з рук камінці і знесилено присів під брилою, відчуваючи, що весь тремчу від напруження.

— Ну, вітаю, — усміхнувся батько, опускаючись поруч мене. — Бойове хрещення ми все-таки витримали.

— Дивися он на ту скелю. З-за неї зараз з'явиться циклоп.

Батько справді подивився на скелю. Потім на гребінь хребта, над яким знову з'явився той величезний птах.

— Чого це він?.. — недоладно запитав я, не знаючи як розтлумачити своє запитання.

— Орлан. Мені вже показували цю птицю. Вона, звичайно, могутня, але не думаю, щоб хотіла пожитися нами, — похмуро жартує він. Звірини в тайзі поки що вистачає. Одначе мисливці розповідають, що бували випадки, коли взимку орлани пробували нападати й на дітей. Голод примушував.

— І заносили їх кудись?

— Ні, випадки, про які розповідали мисливці, закінчувалися щасливо. Птиць відганяли дорослі. Але загалом могли б...

— Як у казці! — вражено проказав я, бачачи, що орлан зник.

— Казки пишуться з життя, — відповів батько, підводячись. І раптом вигукнув: — Дивись: он він! Знову летить сюди!

Я підхопився. Так, орлан летів до нас, одначе десь над серединою річки вернувся і знову почав кружляти над вершиною гори, не звертаючи на нас уваги.

— Мабуть, нам треба піти звідси, — сказав я. — Бо врешті-решт він таки нападе.

— Може бути й таке, — погодився батько. — Напевне, там, на одній з вершин, його гніздо. А орлани не люблять, коли неподалік гнізда з'являються люди. Думаю, що цього разу він не збирався нападати на нас, а тільки по-дружньому попередив, щоб забиралися геть. Тепер чекає, поки наберемося розуму і відступимо. Це його володіння, і ніхто не сміє втручатися в них.

— А може, приймемо бій? — враз посмілювався я.

— Не варто, старенький.

Мабуть, ми так ганебно й відступили б. Але за хвилину орлан зник і більше не з'являвся.

— Вирішив, що добряче налякав нас. І що дертися на гребінь хребта, до його гнізда, вже не наважимося, — мовив батько, поглядаючи на гірські вершини. — Але ми теж можемо піти звідси, вважаючи себе непереможними.

Для годиться, а скоріше — на зло орлану, ми ще кілька хвилин погрілися на каменях, обговорюючи двобій з небесним хижаком, помилувалися стрімкою скелею, яка звідси, знизу, здавалася напівзруйнованою фортечною стіною, а вже потім увійшли в річку, щоб вибратися з цього "забутого світу", поклавши собі обов'язково навідатися сюди ще раз.

— Ну, якщо забути нарешті про орланів... — заговорив батько, коли ми нарешті одяглися і рушили до селища. — У Нордані тобі подобається?

— Подобається, — відповів я. — Навіть, якщо й не забувати про них.

— Бачиш, для мене це дуже важливо, — спохмурнів він. — Я можу говорити з тобою, як мужчина з людиною?

— Ми завжди так говоримо.

— Ага, так, звичайно... Справа в тому, що надумав я залишитися у цьому місті назавжди. Все-таки це перше місто, яке починаю з нуля. Приємно жити у місті, яке ти починав будувати, з намета посеред дикої тайги!

— Як же це буде? Ти житимеш тут... а ми?

— Ти не так зрозумів мене, — батько поклав руку мені на плече й розсміявся. — Я

хочу, щоб ми жили в Нордані всі разом. Квартиру нам дадуть. Обіцяли — в третьому багатоповерховому будинку, який ми тут збудуємо. Сучасна міська квартира. Не гірша, ніж у нас у Дністровську. Місця тут красиві, таємничі. Ну що?.. Погодишся?

— Не знаю, — невпевнено відповів я. — Хоча... Тут, звичайно, цікаво. А що, стану мисливцем, полюватиму на соболя...

— Ну-ну, не іронізуй... Мисливцем... На соболя... Станеш тим, ким захочеш. І зможеш. Але це добре, що ти "за". Тоді нас двоє проти однієї. Отже, більшість голосів... Як думаєш, скориться?

Я зрозумів, що йдеться про матір. Напевне, вона відмовилася переселятися сюди, і тепер батько хоче переконати її голосуванням на родинній раді.

— А мати що, категорично? — про всяк випадок запитав я.

— Не знаю, — стелю плечима батько. — Я ще навіть не говорив з нею на цю тему. Не наважувався, — ніяково всміхнувся він. — Вирішив спочатку укласти союз із тобою.

І тут я, сам не знаю чого, розреготався. Мені стало шкода батька. Нехай іноді я не наважувався заговорити про щось із матір'ю. Але щоб не наважувався батько!.. Це вже щось нове.

— Не бачу нічого смішного, — насуплено буркнув батько. — І дивись, не зрадь у найвідповідальніший момент. Я тебе знаю...

— У таких випадках я не зраджую. Але в мене теж є одне запитання. Тільки теж, як мужчина з людиною?

— І в тебе? — скинув брови батько. — Цікаво-цікаво. Давай, викладай.

— Скажи, ти віриш, що хлопець і дівчина можуть дружити?

— Он воно що?! — розсміявся тепер уже батько. — В що ж тут вірити чи не вірити? Можуть, доведено практикою безлічі поколінь. А що сталося?

— Ти не зрозумів, я не просто про дружбу. А про таку, справжню...

— Я теж про справжню. Ти, звичайно, маєш на увазі Інгу? Адже її?

— Інгу, — мені аж подих перехопило. — Як ти здогадався?

Та замість відповіді батько тільки поблажливо поплескав мене по потилиці. Мовляв, знайшов чим здивувати.

— І так, по-справжньому, можна дружити навіть у сьомому класі?

— У сьомому? — задумався батько. — Напевне, можна. Хоча, коли зовсім по-справжньому, то в сьомому, мабуть, ранувато. І взагалі, не замислюйся поки що над цим. Я розумію, тепер усе списують на акселерацію. Але повір: ще років п'ять цей клопіт тобі зовсім не потрібен.

— А ви з матір'ю були однокласниками?

— Були. А що?

— І в якому класі ти вирішив, що дружитимеш із нею? Тільки чесно.

— Ну, я — це інша справа. Якщо скажу, що твоя мати сподобалась мені ще в п'ятому — ти ж не повіриш.

— Чому? Повірю. Мені і в п'ятому подобалася. Так, одна дівчина...

І тут ми не витримали і тепер уже розсміялися обидва.

— Але ти повинен запам'ятати, що запитувати таке у батьків не можна, — додав він уже цілком серйозно. — І головне: не надумай проговоритися матері.

— Про що?

— Ну, про те, що я вирішив ще в п'ятому...

— А що, хіба вона й досі не знає?

— Ти що?! Навіть не здогадується. Я ж був гордим і незалежним. Вона, наприклад, вважає, що все почалося у нас тільки на другий день після випускного вечора. Це вона по собі так визначає. А батьки наші — ті взагалі впевнені, що почалося з другого курсу інститутів. Бо тільки тоді вони дізналися, що ми зустрічаємося.

— Оце конспірація! Чому ж ти не зізнаєшся їй?

— Та як тобі пояснити? Не варто. Ще зазнається. Або вважатиме, що був невихованим школярем, бо думав не про навчання, а бозна про що. Хіба ти не розумієш: вона ж учителька!

І ми знову розсміялися. На душі мені якось одразу стало сонячно і лагідно. Виходить, що нічого неймовірного я собі не надумав: у сьомому, мабуть, дружили всі, хто тільки мав із ким дружити. А я вже перейшов до сьомого.

11

Хатину Вічного Мисливця ми з Романом Чорногорою розшукали досить швидко. Але Аяна Куруна там не було. І на невеличкому городику його теж не видно було, хоча двері хатини виявилися незамкненими. Втім, хтозна, може, тут і не заведено замикати їх. Ми вже розгубилися, не знаючи, де шукати старого, коли хлопчина, що пробігав стежкою, раптом гукнув: "Дід Курун на річці! Шукайте його там!"

Вічний Мисливець справді сидів на пеньку біля річки, курих свою довжелезну люльку і замислено дивився на тайгу по той бік Амгуні. Неподалік, між кам'яними брилами, лежав невеличкий перевернутий догори дном двомісний човник.

— Це ти? — упізнав мене старий, хоча, здається, й не глянув у мій бік. — А хто з тобою?

— Роман Чорногора. Ви знайомилися з ним у Нордані. Коли приходили з Чингісом. Вічний Мисливець вийняв з рота люльку і підвів очі на Романа.

— Старіти став. Таку людину не впізнаю! Що привело вас до мене, мандрівники?

Ми з Романом Perezирнулися. І він заговорив першим.

— Чингіс якось розповідав нам про Шаманську печеру. І казав, що мало хто з Еймона знає її так добре, як ви.

— Добре її не знає ніхто, — похитав головою Курун. — Я теж. За моєї молодості навіть підніматися на узвишшя, на якому вона знаходиться, вважалося порушенням давніх звичаїв. Печеру вважали заклятою, і навідуватися до неї могли тільки шамани. А ще давніше шамани постійно жили в ній з весни до пізньої осені, тому й зветься Шаманською.

— Але ви все-таки бували там? — обережно поцікавився Роман, сідаючи на великий плаский камінь, що виростав просто з води, наче велетенський гриб.

— Бував, — ледь помітно усміхнувся Вічний Мисливець. — Потай. Тоді я ще був

такий же цікавий до всього таємничого, як зараз ви. І ніякі страхи та заборони не могли втримати мене від цієї подорожі.

— А ходили ви туди один? — не стримався я. Мені дуже хотілося, щоб старий якомога докладніше розповів усе, що він знає про це таємниче підземелля.

— Ні, удвох. Зі своїм псом Джигаром. Поки він був живий, ми всюди ходили удвох. З ним я почувався впевненіше.

Ми мовчки чекали, що Вічний Мисливець розповість, що ж він там бачив, але Курун теж замовк, ніби ні про що цікаве і не йшлося.

— Ну і що ж там, у печері? — знову заговорив Роман, якому теж, мабуть, не терпілося почути розповідь.

Старий ще якийсь час мовчав, потім похитав головою і сказав:

— Напевне, я бачив не все, що можна було побачити. Та й розповідати про неї варто лише легенди. А ходити за ними в Шаманську печеру не треба, їх безліч. Кожне покоління складало свої легенди. Не думаю, що знайдеться людина, котра знає їх усі. Я бачив лише три печери цього підземелля. Але кажуть, що їх тринадцять. І що існує кілька потаємних виходів. От тільки де вони?.. А ще кажуть, що в самих печерах є велетенські прірви. Схилом однієї з них можна спуститися до нижнього поверху печер і потрапити у мереживо ходів. Але кожен, хто наважиться мандрувати ними, обов'язково заблукає і загине. Чув і про те, що в одній з печер, яка має вихід назовні, живе Велика Кішка. Про цю "кішку" мовиться в усіх легендах. Вона нібито живе там тисячу років і всі тисячу років вважається хранителькою таємниць. Не один мисливець, який насмілювався проникнути в її володіння, загинув від кігтів. От тільки живе там ця Велика Кішка насправді чи ні, цього я не знаю.

— Але ж це можна перевірити, — кажу я. — Давайте спустимося в печеру.

— Звичайно, — підтримав Роман.

— Ви справді хочете побувати там? — недовірливо запитав Вічний Мисливець, трохи помовчавши.

— Так, — відповіли ми майже одночасно.

— Отже, просите мене стати провідником?

— Просимо, — відповів Роман, дещо повагавшись. Ми не сподівалися, що Вічний Мисливець запитає це ось так, прямо, і не знали, як поведеться, почувши наше прохання. — Хіба вам не хочеться побувати там ще раз? Це ж цікаво. А може, насправді ніякої таємниці не існує? Я родом з Карпат. У нас в горах існує безліч ущелин, печер, проваль, про які складено легенди. Але правди в цих легендах не так вже й багато.

— Ну що ж, — спроквола відповів Курун. — Можливо, в Карпатах воно справді так. А в Шаманській печері... Ні, не вірю, що все в тих легендах — вигадка. Кажуть, що через одну з малих печер можна потрапити у Долину Драконів. І що на крутих схилах цієї ущелини є малюнки, намальовані мисливцем Уйчаном, в якого вселився Злий Дух. В інших місцях мені доводилося бачити малюнки на скелях. Чому їх не може бути в Долині Драконів?

— Якщо тільки існує сама долина? — докинув Роман. — Перекажіть, будь ласка, хоч

одну з тих легенд.

І потім ми ще довго сиділи на березі річки, і Вічний Мисливець розповідав про мужнього велета Очина, який, не бажаючи скоритися завойовникам, що прийшли з Півдня, з-за Амуру, повів рештки свого племені в печери. Довго він відбивався там зі зменькою своїх воїнів від чужинців. А з настанням холодів вороже військо знялося і, боячись загинути, відступило.

Розповідав і про шамана Кігача, який після смерті старого вождя захопив владу над племенем і довго й жорстоко правив ним, заводячи всіх непокірних до печери, звідки вони вже не поверталися. І про молодого красеня-мисливця Уйчана, який любив малювати вугіллям на каменях. Побачивши якось його малюнки, шаман (це вже був інший шаман, не Кігач) повів його з собою в печеру. І п'ятдесят літ не випускав звідти, примушуючи розмальовувати схили Долини Драконів. А коли художник зовсім зістарівся, шаман нарешті змилостився і відпустив його на волю.

Проте на волі Уйчан провів лише три доби. Рівно стільки знадобилося йому, щоб дістатися свого стійбища, переночувати біля вогневища, яке лишилося на тому місці, де була його хатина, і повернутися назад до печери. Там він попросив шамана дозволити йому знову оселитися в Долині Драконів, бо хоче рештки днів прожити, бачачи свої творіння. Але молодий шаман, син того шамана, який привів сюди мисливця, сказав, що це творіння Злого Духа, який вселився в нього. І звелів своїм охоронцям завести художника до печери Великої Кішки, від пазурів якої Уйчан і загинув.

Розповів нам Вічний Мисливець і про шістьох партизанів, яких він сам, ще хлопчиком, привів до печер, щоб урятувати від карального загону білогвардійців. І подальшої долі яких так досі й не знає.

Сталося так, що карателі притисли невеличкий партизанський загін до Болотяного озера, що величезною, майже тридцятикілометровою підковою огинала селище Еймон. Дві доби партизани оборонялися, залігши на узвишші довкола руїн старообрядського скиту, а потім, на світанку, дев'ятеро останніх вирішили пробиватися через болото до селища. Білі помітили їх відхід і кинулися переслідувати, але з руїн їх зустріли вогнем четверо поранених, що добровільно залишилися прикривати своїх товаришів. Протрималися вони лише півгодини, але все ж таки дали змогу своїм відірватися від переслідувачів. Серед карателів не було людини, яка б знала це болото, і вони змушені були піти в обхід. А партизани пройшли. Але тільки шестеро. Троє загинуло в трясовині. Один із них був знайомий з батьком Аяна Куруна. До його хати він і привів своїх товаришів так, що ніхто більше в селищі не помітив їх появи. Батько Аяна зустрів їх привітно, проте нездужав і в провідники до печери дав їм сина.

Коли хлопчина повернувся до селища, там уже були карателі. Вони запідозрили, що Аян міг провести партизанів до цього таємничого підземелля, проте як не допитували, як не погрожували повісити, провідник стояв на своєму: батько хворий, а я ходив на полювання замість нього. А сам батько теж мовчав.

Навідатися до Шаманських печер Аян з батьком зміг тільки на четверту добу, коли

з селища вийшла остання група білогвардійців, які нікого не випускали з Еймона. Проте партизанів вони там не виявили. Гукали, стріляли... Ніхто не озвався. Знали, що загін біляків обшукував печери, й один мисливець з сусіднього села стверджував, що там був бій. Але чим він закінчився, цього ніхто не знає. До Еймона карателі не поверталися.

За одними переказами партизани нібито загинули в бою. За другими — загинули, заблуdivшись в лабіринтах підземелля. Проте сам Вічний Мисливець не бажав вірити ні тим, ні тим. Він і досі не втрачав надії узнати істину.

...До Нордана ми поверталися мовчки. Мабуть, тому, що думками були десь там, за гірським хребтом, у страшній Шаманській печері, та в Долині Драконів, у якій майже все життя прожив художник-нанаєць Уйчан.

Не знаю, як Роман, але я почувався щасливим. Стільки цікавих історій за один день! А головне — Вічний Мисливець погодився провести нас до печери. Ми навіть домовилися, що, коли не буде дощу, то вирушимо в цю експедицію через три дні, у неділю. Тепер я шкодував, що домовлялися не на завтра. Адже чекати доведеться цілих три дні.

12

Повертаючись з батьком із будови, я побачив, що від річки, навперейми нам, біжить Інга.

— Валерко, почекай! — закричала вона. — Почекай, там!.. Розумієш, там!..

Я нічого не зрозумів. Але ми зупинилися. Інга підбігла, проте, глянувши на батька, чомусь знітилася і, тяжко відсапуючись, мовчала.

— Щось сталося? — стривожено запитав батько, бачачи, як задихалася дівчина.

— Ні, все гаразд.

— Зрозуміло, — кивнув батько. — Це не для моїх вух. Залишаю вас удвох. Тільки ти довго не затримуйся.

Він пішов, а дівчина роззирнулася і майже прошепотіла:

— Побігли до річки.

— Чого?

— Побігли. На дві скелі обабіч водоспаду хлопці поклали стовбур модрини. Роман Чорногора хоче перейти по ньому через водоспад. Ти уявляєш? Це жах! Біжімо пошвидше. Може, він передумає, га?

— А ти хотіла б, щоб передумав? — запитав я на ходу.

— Звичайно. Ти не уявляєш, як я хвилююся за нього.

— З якого це дива? Він же каскадер.

— Як ти можеш так? — зупинилася на мить Інга. — Каскадер! Каскадер хіба не людина? Її не жаль?

— Та не про це я. Просто, він звик ризикувати. Це буде його професією. Він сам казав: "Ризик — наша професія".

— Хіба цим варто пишатися? Та й сказав він це, мабуть, просто так, для переконливості.

Коли ми вибігли на прибережний пагорб, Роман Чорногора уже був над водоспадом. Двоє хлопців, які стояли на березі, біля підніжжя скелі, мовчки стежили, як він повільно іде до скелі на протилежному боці. Ми з Інгою зупинилися, стоячи під розлогою кроною кедра, і, заचाївши подих, стежили за тим, що відбувається над водоспадом. Ось Роман нарешті дістався того берега, повернувся до нас обличчям, хоча навряд чи помітив мене й Інгу, постояв трохи і знову ступив на стовбур.

— Краще б переплив десь там, нижче водоспаду, — стиха проказала Інга, хапаючись за полу моєї куртки.

— Він випробовує себе. Хтозна, можливо, колись доведеться переходити через такий вир перед кінокамерою.

— Перед кінокамерою так не ризикують. Ніхто не дозволить цього.

— Багато ти знаєш! Ніби не бачиш, як у фільмах переправляються через водоспади, продираються через палаючі плавні?

Я щось доводив їй, не відриваючи погляду від людини над водоспадом. Але Інга навряд чи слухала мене. А коли Роман нарешті досяг берега і хлопці кинулися обіймати його, Інга теж застрибала від радості і закричала "ура!".

— Нічого особливого, — стенив я плечима. — Теж зміг би перейти.

— Правда?

— Ти що, не віриш?

— Та ні, що ти? Вірю-вірю... Але все ж таки Роман ризикує занадто часто. Я вже розповідала тобі, що він спускався з цього водоспаду на човні. І піднімався на круту скелю, на яку до нього ніхто, мабуть, не наважувався підніматися без альпіністського знаряддя... Ні, це якась особлива людина...

— А я вважаю — звичайнісінька. Нічого особливого в ньому нема.

— Чому ти так вважаєш? — нашорошено запитала Інга і, заступивши мені дорогу, здивовано зазирнула у вічі. — Заздриш? Тільки чесно: заздриш?

— Навіть якщо й заздрю...

— Чому? Таке випробування ти теж витримаєш досить легко. Не зараз, ясна річ — коли виростеш...

— Звичайно, витримаю. Але хіба річ у цьому?

Напевне Інга чекала, що я пояснюватиму, що маю на увазі. Але я тільки безнадійно махнув рукою і пішов до селища.

— У чому ж? — наздогнала мене Інга. Але, зрозумівши, що я не маю наміру відповідати, замовкла. Так, мовчки, ми і йшли до самого селища. Хіба ж я міг пояснити, що заздрю Романові не тому, що він хоробрий, а тільки тому, що Інга занадто вже захоплюється ним? Весь час тільки ним: "Ой, який він сміливий! Ой, які чудові скульптури він вирізьблює!"

Біля будинку, в якому жила Інга, ми, так і не закінчивши цієї розмови, попрощалися, але додому я не поспішав, дочекався доки надійде Роман. Він повертався у супроводі свого однокурсника, Ореста, і Дмитра Морави, лікаря зі студентського загону. Побачивши мене, Роман зрозумів, на кого я чекаю, і підійшов.

— Ти чого це стежиш за мною, малий? — весело запитав він.

— Та ні, я не стежу. Просто Інга сказала, що ти маєш переходити через водоспад. Ну і цікаво стало. А навіщо ти так?.. Міг би не втриматися...

— Є ідея: покласти місток через водоспад. Одну колоду вже затягли. Покладемо ще дві таких — і кожен бажаючий може прогулятися до гірського хребта. Ну, а я що? Я перевірів, чи надійно вона лежить — тільки й усього.

Я розумів, що він жартує. Якщо Роман щось там і перевіряв, то це свої власні нерви.

— А я так не зміг би. Страшно, — чесно зізнався я. — Тільки не смійся... Знаєш, мені хочеться бути таким, як ти.

— Дивак! Навіщо?! Будь сам собою... Ну, це нехай усі інші мріють стати такими, як Валерій Любич.

— Жартуєш, а я серйозно. Скажи краще, що для цього потрібно. З чого розпочинати?

— Любиш, щоб тобою опікувалися, виховували?..

— Не люблю. Одначе робитиму все, що накажеш. Мені головне почати. Потім я вже сам...

— Розумію, малий. Можу втішити. Починати неважко. Завтра будь готовий прокинутися о шостій. Принаймні, попередь батьків, що постукаю у вікно. Якщо не розбудять самі. Для початку — пробіжки понад річкою, фізичні вправи та обмивання теплою кімнатною водичкою з тайгової річечки.

Було в Романові щось таке, що й не подобалося мені. Я відчував, що він навмисне влаштовує ці "випробування", щоб вразити всіх нас, примусити говорити про себе, створити легенду про свою винятковість. Може, ще ніколи в житті я не придивлявся так уважно до значно старшої за себе людини, ніколи не намагався так збагнути її характер, саме єство її. Так, не все подобалось мені в цієї людини і все ж таки вона приваблювала мене своєю мужністю, здатністю до ризику. І я вирішив, що мені є чого повчитися в нього. Ну, а щодо винятковості... Чому ми так боїмося її?.. Чому обов'язково всі повинні бути "як усі"? Як на мене, то нехай би всі були винятковими. Кожен по-своєму. А що, цивілізація виняткових!

13

Після зарядки, яку ми з Романом робимо тепер щоранку, я тільки вдавав, що маю намір повернутися додому. Насправді ж, я почекав за рогом, поки Чорногора зверне до свого гуртожитку, і знову подався до річки. Біля водоспаду повітря здається мені ще прозорішим і прохолоднішим, ніж там, де Роман влаштував собі спортивний майданчик. Шумовиння водоспаду, оповиті блакитним туманом вершини гір, зелені килимки трави, чудернацькі кам'яні брили, що повростали в землю так, наче хтось навмисне розставив їх, аби утворилися загадкові знаки... Все це зачаровувало мене.

Піднімаюся на скелю водоспаду й оглядаю звідти навколишню долину та пласке узвишшя, на якому бовваніють будівлі нашого селища. Зараз це узвишшя здається примарливим острівцем у безмежному світанковому океані. Все мені подобається на ньому. Якщо я справді присвячу своє життя мандрям, то, повернувшись сюди після

останньої подорожі, збудую невеличку хатину. І все місто знатиме, що тут живе Вічний Мандрівник.

Так буде. Колись. А поки що насолоджуюся красою тайгового ранку. І водоспад шумує тільки для мене. І птиця, що кричить десь у тайзі, по той бік річки, теж вітає мене, як господар подорожнього.

Над водоспадом тепер уже лежать три колоди, які з'єднано скобами. Це справжній місток. Та все одно я довго вагаюсь, перш ніж ступити на середній стовбур. Спочатку крокую досить відважно, біда тільки, що вистачає моєї відваги не надовго. Десь посередині я зупиняюся. Просто піді мною гребінь водоспаду. Клекіт оглушує мене, а течія заворожує. Мені стає моторошно. Ось місток зривається зі скель, і я опиняюся на гребені водоспаду. Течія несе мій "пліт", я відчуваю шалений рух, вітер забиває подих... Відтак, страх заповнює мене ще навальніше. Ноги важкі і неслухняні, відчуваю, як терпнуть плечі. Намагаюся застебнути куртку, але пальці задерев'яніли і я не здатний володіти ними. У спину мені б'є сильна хвиля вітру. Раз, удруге, втретє... Я починаю усвідомлювати, що тільки дивом усе ще утримуюся на містку. Ще мить і мене справді скине у водоспад разом із цими колодами.

Я можу врятуватися, тільки діставшись якоїсь із скель. Але для цього треба перебороти себе, перебороти страх і нарешті зрушити з місця. І коли здавалося, що вже ніяка сила не примусить мене зробити хоча б крок, в уяві моєї раптом відродилася постать над водоспадом. Постать Романа Чорногори. Адже він пройшов. По одній-єдиній колоді. "А він все-таки пройшов..." — я сказав собі це ще тоді, як ми з Інгою стояли на пагорбі під кроною модрини, і намагався переконати себе, що зміг би повторити цей "номер над вином". Я сказав це із заздрістю, бо сумнівався, що наважусь коли-небудь ступити на такий місток. Але все-таки наважився. Наважився!

Мабуть, тільки ця думка й примусила мене якимось дивом відірвати погляд від водоспаду. Не пригадаю вже, як ішов далі, тому що опам'ятався лише на тому боці річки. Але на тому. Отже, рано чи пізно треба буде повертатися назад. Тим же шляхом. Чому я так вчинив? Чому не повернувся одразу? Адже відстань до берега була майже однакова.

Якийсь час я ще стою на скелі, не вірячи, що врятувався. Далі спускаюся її пологим схилом і бачу перед собою, за негустими чагарями, потрісканий брунатний схил гори, біля підніжжя якої стоїть невеличка хатина, мабуть, мисливське зимів'я. Це страшенно дивує мене, бо з того боку її не видно було. Я продерся через гущавину, перейшов через зеленавий видолинок, який починався від ущелини між двома скелями, і піднявся на невисокий пригірок. Розсохлі двері хатини були закриті на защіпку і підперті потрісканою колодою. А сама хатина вросла в землю і здавалася старою черепахою, що загрузла у прибережному намулі.

Я відчинив двері і на мене війнуло застоєм запахом шкіри, в'яленої риби, плісняви і ще чогось, а чого саме — з'ясувати не міг. Єдине віконце хати було забите ззовні дошками, між якими лишалися тільки невеличкі просвітки, піч розвалена, а попід стелею — павутина шнурів, на яких, мабуть, сушили шкури, рибу. Але робили це

давно. Видно було, що, принаймні, рік хатина пустує, напівзруйнована й забута. Хто і коли зимував тут востаннє? Може, її спорудив Вічний Мисливець? Або колись тут жив тайговий робінзон, що не бажав перебиратися ні до Еймона, ні до будь-якого іншого села?

Подумавши так, спробував уявити, як би на його місці поведився я. Тут, у цьому гірському закапелку, я, самотній... Навколо, на тисячі кілометрів, жодного людського житла. Від злив, снігів і морозів мене захищатиме тільки це блаженське зимів'я. Я полагоджу його стіни, зміцню двері, перекладу піч. У мене нема рушниці, але я все-таки виживу у цій тайзі. Ловитиму рибу на саморобний гачок, а на полювання ходитиму із саморобними луком і списом. Адже колись ходили з такою зброєю. От тільки чи зумів би виготовити її?

Тим часом ще раз уважно оглядаю хатину. Я поведжусь як людина, яка має намір залишитися тут надовго. Ось каміння від печі. Воно валяється на підлозі, а я не впевнений, що зумію приготувати розчин з піску і глини. Біля вікна помічаю іржавий ніж без ручки. Це добре. Він може знадобитися. Шкода тільки, що нема сірників. Виявивши це, я розгублено зупиняюся посеред хатини. Я у відчаї. Це вже не гра: я справді у відчаї. Як же добути вогонь? Зумію, навчуся врешті-решт добувати його, чи так і загину від голоду і холоду? Я намагаюся пригадати все, що знаю про видобування вогню. Старожитні "позичали" його у блискавки, що влучала у дерево, або викресували з кременя. Але що це за камінь, який він на вигляд? Як його знайти? Можна ще тертям тріски об тріску.

Однаке я уяви не маю, які породи дерева годяться для цього і в який спосіб терти.

Розгублений, виходжу з хатини, зачиняю двері і сідаю на стовбур, що лежить під вікном на осонні. Я жив у містечку на березі річки, але чи зумів би я насправді виготовити якийсь гачок, щоб упіймати рибу? Що ж я тоді зрештою вмію: варити, шити, полювати? Хіба я знаю їстівні гриби, коріння або трави, які б врятували мене від хвороб? Або, може, вмію орієнтуватися в лісі? Чи знаю, як уберегти себе від обмороження? Я не впевнений, що зміг би відтерти хоча б вухо, якби раптом приморозив його?

І взагалі, що всі ми вміємо? Ми, люди двадцятого століття, які вдають, ніби знають усе на світі? Нехай ідеться не про мене, а навіть про будь-кого з дорослих. Що ми вміємо виготовити власноруч? У якій ситуації здатні порятувати себе? Колись у журналі писали про наукову експедицію, що висадилася на самотньому острові. То були міцні дорослі чоловіки, які хотіли дізнатися, чи вижили б, якби раптом опинилися на тому острові без усіляких там засобів до існування. І виявилось, що вони майже нічого не вміють. Кожен знав безліч істин, майже всі вони були зі спеціальною освітою. І кожен, як оце я, щось колись читав: про їстівні гриби, і про лікувальні трави, і знав, у який спосіб наші пращури добували вогонь. Але що з цього? Зрештою з'ясувалося, що навички, якими володіли люди у далекі віки, їх уміння виживати практично без зброї тепер нами втрачені.

Я підійшов до кущів, під якими росли синюваті ягоди. Покуштував одну з них.

Кислувата, але їсти, здається, можна. Як вона зветься, я не знав. Так само, як не знав назви цих кущів і ягід на них. Не знав чим різниться одне дерево від іншого і яка користь людини з його листя, кори. Не знав, що то за зграйка птахів, які кружляють наді мною. Я не знав безлічі речей, які повинна засвоїти людина, щоб вижити в цьому краї. Але хіба я міг би назвати всі трави й дерева, котрі ростуть у моєму рідному придністровському степу? Хіба знаю, які корінці їстівні, які листочки треба прикласти до ран, якими стебельцями втамовувати спрагу?

Мені здається, що, повернувшись у свої краї, якщо тільки батьки й справді не залишаться у Нордані, я зовсім по-іншому сприйматиму і степ наш, і річку, і все, що росте і живе на її берегах. Я привчу себе придивлятися до всього отого світу, що оточує нас, пізнавати його, як це вміє робити Вічний Мисливець, Чингіс Курун, і багато інших людей, що живуть у цій тайзі. Чомусь мені шкода було цієї хатини, залишеної тут напризволяще, здавалося, що ганебно втікаю звідси, зрадивши мисливське зимів'я, яке слугувало мені надійним пристановищем і яке лише я один — так мені вірилося — міг врятувати від остаточного руйнування.

14

Тільки підійшовши до скелі, я згадав, що знову доведеться переходити через цей чортів міст. Піднімаюся на неї і кілька хвилин стою, не наважуючись ступити на колоди. Я розумію, що вдіяти нічого не можна, іншого шляху до селища просто не існує. Та все одно відтягую і відтягую мить, коли треба буде зробити перший крок.

Не знаю, скільки я ще простояв би отак у своїй нерішучості, якби раптом не почув голос Інги. Я так задивився на водоспад, що навіть не помітив, коли вона з'явилася на березі.

Дівчина стояла біля скелі і, пересилюючи гуркіт водоспаду, гукала мене.

"Вона зрозуміла, що я боюся! — обпікає мене здогад. — Інга зрозуміла, чому я стою тут! Що я боягуз".

Чув, що вигукувала моє ім'я, кричала ще щось, але слова розчинялися у шумовинні виру і я не міг збагнути їх смислу. Та й, чесно кажучи, мені здавалося, що вона глузує з мене: "Не будь боягузом! А я вважала тебе сміливим!" Важко навіть переповісти все, що вчувалося мені в ті хвилини. Бо замовкла Інга лише тоді, коли я врешті-решт опинився на містку.

Спочатку я навмисне ступив на крайню колоду, але вже через кілька кроків довелося підстраховуватися, опираючись правою ногою на деревину, що лежала посередині. Я відчував страх, рухи мої ставали дедалі скутішими і якимись неприродними. Та все-таки знову і знову примушував себе зробити ще один крок, ступаючи колодою, якою колись ішов Роман Чорногора. Хоча все ще усвідомлював, що, якби поруч не було двох інших, значно широкіх колод, пройти над цим жахітливим виром не примусила б мене ніяка сила. А якби й наважився на такий перехід, то вже, напевне, загинув би.

Останні кроки здалися мені найважчими. Тільки тепер я по-справжньому зрозумів ціну мужності Романа Чорногори. І вважаючи його своїм щирим приятелем, був гордий

за нього. Та й за себе — теж. Що б там не було, а все ж таки своєю невпевненістю, своїм страхом я переборов.

Інги на скелі вже не було. На диво, вона не те що не висловила захоплення моїм подвигом, а навіть не захотіла дочекатися мене. А по тому, як дівчина поспішала стежкою, що вела до Нордана, я зрозумів, що вона й не мала наміру захоплюватися моїм героїзмом. Але чому? Що сталося? Цього я збагнути не міг.

Наздогнавши її уже на пагорбі, з якого починалося норданське узвишшя, я так одразу й запитав:

— Що сталося, Інго? Чому ти не зачекала?

— Це ти навмисне? — мовила вона, не притишуючи ходи.

— Що "навмисне"? — не зрозумів я.

— Намагався іти по одному стовбуру. Як Чорногора. Щоб довести, який ти сміливий?

— Ні, просто так... Цікаво.

— Краще зізнайся, як тобі було страшно. Туди, мабуть, ледве перейшов по середній колоді. А, повертаючись, вирішив уразити мене. Подивіться: я над водоспадом! Як еквілібрист над безоднею.

— Навіщо ти так, Інго?

— Тому що ця твоя "сміливість" у лапках нікому не потрібна. А якби зірвався? Про це ти подумав?

— Про таке не запитують. А якби зірвався Роман Чорногора? А канатоходці в цирку... Адже деякі з них...

— Але ж не можна у всьому наслідувати Чорногору! — обурилася вона й аж тепер зупинилася. — Не можна! Невже ти не розумієш цього? Він — каскадер, постійно тренується. Хіба йому вперше отак ризикувати? Та й народився у горах і звик до скель, до бурхливих річок.

— Я теж хочу тренуватися. І ти знаєш, що якби зараз я злякався, то не наважився б перейти цей місток, — все ще захищався я.

— Ну то й що? Я теж не наважилася б.

— Теж мені: порівняла! Ти — дівчина. А мені треба перевірити себе. В усьому. Чому ти не розумієш цього?

— Чому ж? Я розумію, але...

Я заперечливо похитав головою.

— Не розумієш. Ти хочеш, щоб людина була сміливою, але ніколи не наважувалася ризикувати. А цікаво... Скажи, тільки одверто. Мені дуже важливо знати це. Якби я злякався і не насмілювався перейти... От, туди перейшов, а назад — ні. Адже ти перестала б поважати мене. Вважала б боягузом.

— Чому обов'язково "перестала б поважати"? — відповіла вона, трохи помовчавши. — Ну, злякався... Буває. Коли людина ризикує своїм життям, вона має право вибору: зважитися на ризик чи ні. Я навіть колись читала про це. Але тобі треба було повертатися, правда?

— Іншого шляху не існує.

— Тому я просто підбадьорювала б тебе, і ти поступово, дуже обережно, пройшов би серединою містка. Або покликала б когось із дорослих, щоб перевели.

— І навіть не насміхалася б?

— Ні, звичайно.

"Невже вона каже правду?" — не повірив я. І на мить уявив собі, як повелася б Натка, моя однокласниця і сусідка. О, якби Натка помітила, що я хоч на мить засумнівався, стоячи перед цим містком!., їй би вистачило цього на два місяці кпинів і знущань. Вона завжди була впевнена, що тільки одна знає, ким я повинен стати, як поводитися, про що мріяти і чим займатися. Моєму товаришеві, Вікторові, якого всі ми зevamo Вікошею, це, звичайно, подобається. Йому подобається все, до чого вдається Натка. Він її просто обожнює. От тільки мені байдуже. Останнім часом оця його запопадливість навіть не дратувала мене. Інша річ — Інга. Може, вона тому й подобається, що зовсім не схожа на Натку?

— Ти не повірив мені? — мовила тим часом Інга, бачачи, що я уперто мовчу.

— Та ні, повірив. Просто незвично якось. Був упевнений, що ти ніколи не пробачила б мені боягузтва.

— І не пробачила б.

— Не розумію.

— Все залежить від того, коли і як це боягузтво проявляється. Навіть не знаю, як тобі це пояснити. От, якби ти не наважився ризикнути, рятуючи когось — тоді звичайно. Однак й тоді намагалася б зрозуміти тебе, підбадьорити. Але не насміхалася б.

Ми обоє довго мовчали.

— Уперше зустрічаю таку дівчину, — нарешті наважуюся сказати те, що думаю, і несміливо торкаюся пальцями її волосся. Як мені хочеться погладити Інгу! Ледве стримуюся, щоб не зробити це. А вона, здається, нічого не помічає. Або, може, тільки вдає.

...У селище ми повернули не одразу. Я розповів Інзі про хатину в ущелині по той бік річки і про свої фантазування біля неї. Але, захопившись розповіддю, знову почав фантазувати. Відтак ми повернулися до річки і, мандруючи її звивистим берегом, ще довго з'ясовували, що б ми робили, аби вижити у тій хатині, прибившись до неї удвох.

15

До хребта ми доїхали тягачем, водій якого мав забрати нас через п'ять годин, повертаючись із будови. А далі, кілометрів зо два, йшли схилом дивовижно глибокої ущелини, понад якою бовваніли високі кам'яні брили, що здалеку нагадували постаті людей, які застигли у найвищадливіших позах. Неначе задивилися на ущелину і завмерли від подиву, вражені красою навколишнього краєвиду.

Попереду йшов Вічний Мисливець, за ним Роман, я і Чингіс. А замикав нашу невеличку колону Орест. Усі дорослі були з рушницями. Тільки ми з Чингісом ішли без зброї, як славетні мандрівники у супроводі охоронців.

— Романе, — запитав я, проходячи повз одного з кам'яних велетнів, в якого справді проглядалися голова, плечі... Одне слово, звичайна людська статура. Тільки й того, що без рук, та ноги приховані під кам'яним плащем. — Як ти думаєш, хто їх витесував?

— Витесував? — усміхнувся Роман. — Зливи. На берегах Єнісею таких химер безліч. Там можна зустріти й "орла", що сидить на скелі, і "пораненого оленя" і навіть "літаючу тарілку". Усе залежить від фантазії того, хто милується ними.

— А якути, евени і ми, нанайці, називаємо їх "кам'яними ідолами", — озирнувся Вічний Мисливець. — І ця ущелина вважалася чи то святою, чи заклятою. В усякому разі нанайські мисливці намагалися потрапляти сюди якомога рідше.

— Чому? — здивувався я. — Адже тут так красиво.

— Красиво, — кивнув Курун. — Але в тайзі нема місць некрасивих. Кожне по-своєму. Щоправда, тут відчуваєшся якось незвично. Ось почнемо спускатися в ущелину...

Доказати він не встиг. Ми почули грізний рев і завмерли від несподіванки. Незабаром ревище повторилося, і тільки тоді я побачив на протилежному боці ущелини ведмедя. Він був зовсім близько. Нас відділяло якихось сто метрів. Ведмідь піднявся на задні лапи і пішов до краю ущелини. А за ним покотився бурий клубочок.

— Ну, не сердься, — почувся спокійний голос Вічного Мисливця. — Пробач, що потурбували. Ми ж тобі не заважаємо. Гуляй собі. І ведмежа твоє ніхто не зачепить.

Роман зірвав з плеча рушницю, але старий жестом зупинив його.

— Не треба. Стійте, не рухаючись. Вона побачить, що прийшли з миром, і піде собі геть.

Ми так і зробили. Хвилин п'ять мовчки дивилися на ведмедицю, що раз по раз зводилася на задні лапи і грізно ревла, уже задкуючи від нас та підштовхуючи до гушавини своє неслухняне ведмежатко.

— А якби вони були по цей бік? — запитав я, коли ми рушили далі.

— Тоді ми опинилися б по той бік, — цілком серйозно відповів Орест. — І взагалі, хлопче, це тайга. Звикай.

Ведмеді вже давно зникли, а я все ще озирався, вражений зустріччю. Розповідатиму в школі, що бачив ведмедицю за кілька метрів від себе, — не повірять і засміють.

— Поглянь, — торкнувся мене рукою Чингіс, який досі йшов мовчки. Мене дивує його мовчазність. Вічно про щось думає, уважно до всього придивляється... Напевне, він таки справді буде хорошим мисливцем.

Так от він торкнувся рукою мого плеча і показав у долину, що відкривалася між двома гірськими хребтами. Посеред долини, на узвишші, стояли будівлі нашого селища. Здавалося, воно зовсім близько. А праворуч нього виднілася блакитно-сіра смужка річки, що звивалася попід високими, химерними скелями. Вона огинала Нордан і зникала десь у тайзі. А недобудований багатопверховий будинок чимось нагадував викинуту на острів каравелу з розірваними вітрилами на потрощених щоглах.

Ми з Чингісом підійшли до Вічного Мисливця. Він стояв, спершись на рушницю, і

замріяно дивився на ще нечіткі обриси майбутнього міста. У цій позі він нагадував мені слідопита, яким бачив його на обкладинці книжки Фенімора Купера. Він димів своєю люлькою і мовчав.

— Нам час спускатися, — нагадав йому Чингіс.

Старий здивовано якось глянув на нього і вийняв трубку з рота.

— Постій ще хвилинку. У тайзі трапляються місця, в яких не можна поспішати. Там треба стояти і добре думати. Ми якраз стоїмо на такому місці. Гляньте ліворуч. Бачите пагорб? На ньому похована дружина Власа Кириловича Потапенка. Ти, напевне, не знаєш його.

— Знайомий, — відповів я. — Уже встигли познайомитися. — І відчув, що червонію. Ніби там, у тайзі, провинився я, а не батько Інги.

— Отож, її поховано на узвишші, — стиха повторив Вічний Мисливець. — Топографом була. В експедиції, що намічала трасу БАМу. Вона тяжко захворіла, коли загін пробивався через перевал Усучалінь. І врятувати не вдалося. А заповідала поховати у цій красивій долині.

Кілька хвилин ми всі мовчки дивилися на вершину узгір'я, де викладено з каміння невеличку піраміду. Єдиний пам'ятник у цих місцях. Пам'ятник відважній жінці.

Ми пройшли ще кілька метрів і почали спускатися в ущелину. Стежин тут не було, тому бралися досить крутим схилом, прокладаючи собі шлях між велетенськими валунами та острівцями гущавини, кущі якої скидалися на нашу шипшину. Я намагався не дуже розпитувати, щоб не набридати старшим. Але, наслідуючи Чингіса, котрий весь час тримався поруч мене, — до всього придивлявся, все запам'ятовував. Адже переді мною відкривався якийсь загадковий, не знаний досі світ.

16

Біля однієї з брил Вічний Мисливець зупинився і підняв руку, показуючи, що прийшли. Ми з Чингісом кинулися вперед, намагаючись якомога швидше побачити вхід у печеру. Перед нами справді був невеличкий чорний отвір. Мабуть, тому й печеру, крім Шаманської, іноді називали ще й Чорною (так сказав дід Курун), що отвір той у схилі ущелини аж відсвічував чорнотою. До нього навіть страшно було підступатися.

— Оце вона і є, — наблизився дід Курун. — А он, поряд, кам'яна галявина. З вогневищем, у якому я не раз розкладав багаття, повертаючись із полювання.

Старий підійшов до почорнілих закіптюжених каменів, а ми згуртувалися біля входу в печеру. Звідти віяло холодом і вільгістю. А ще — пахло зіпрілим листям.

Роман увімкнув ліхтарик і, пригнувшись, ступив у печеру. Ми побачили, що промінь одразу ж ковзнув по чорній стіні, яка поставала за два кроки від отвору.

— Оце і вся печера?! — розчаровано вигукнув я.

— Ні, там, праворуч, є прохід в іншу частину її, — пояснив Вічний Мисливець. — Але не поспішайте. Трохи перепочинемо.

Я теж увімкнув свій ліхтарик і помітив, що праворуч справді відкривається прохід, у який можна протиснутися, тільки зігнувшись.

Тим часом Роман ступив у печеру, тернув пальцями по стіні й уважно придивився до неї.

— Та це вона закіптюжена димом. Тільки дуже давнім. Напевне, колись тут жили печерні люди.

— І не тільки печерні. А й ті, кого заганяла сюди доля, — докинув Вічний Мисливець, підходячи до нас. — Ця печера знає багато таємниць. Дуже багато.

— Невже тут ніколи не працювали експедиції вчених? — запитав Орест, зазираючи у боковий лаз.

— За моєї пам'яті — ні. Я знав би про це. А раніше кому до цього було діло? У цій глушині стежки тільки для мисливців.

— Отже, ми — перша експедиція? — мовив я, націлившись шмигнути в лаз поперед Ореста. Але той ухопив мене за полу штормівки.

— Не поспішай, хлопче, не поспішай. Усьому свій час.

Ми повсідалися на каміння і почали радитися, як діяти. Вічний Мисливець нагадав, що підземелля складається щось із чотирьох поєднаних між собою печер. А з третьої починаються ще кілька ходів, що ведуть бозна-куди. Він вважав, що ними ніхто й ніколи не користувався. І нам радив не ризикувати. Почувши це, ми з Чингісом одразу посмутнішали. А раптом котримось із тих ходів можна проникнути ще до якоїсь печери? В якій приховується найбільша таємниця цього підземного царства. Одначе Роман одразу ж "утішив" нас, повідомивши, що засмучуватися нам особливо нічого. Все одно ми, малі, залишимося у другій печері. Поки вони з Орестом обстежуватимуть третю.

А Вічний Мисливець заспокоїв:

— Нічого, розкладемо вогнище і почекаємо наших розвідників.

Та, третя, печера — справжній лабіринт. Ходити по ній страшно. Він сам там був лише двічі. Першого разу — ще хлопчиськом. Коли привів сюди групу червоних партизанів.

— Можливо, їх захопили в полон? — запитав я, пригадавши, що дід Курун не знав, як склалася доля тих бійців, і враз уявив собі, як тут відбувається запеклий бій.

— Можливо, — стелав плечима старий. А подумавши трохи, заперечливо похитав головою: — Ні, не може бути, щоб захопили. В печері це не так легко зробити. Я помічаю сліди будь-якого бою. Навіть бійки звірів. Але ні тоді, ні потім, уже навідуючись сюди досвідченим мисливцем, ніяких слідів бою не виявив.

— А якщо їх захопили зненацька? — мовив Чингіс.

— Не може бути, щоб партизани не виставили охорони, — заперечив Роман. — До того ж, увійти до печери можна було тільки із смолоскипами.

— А якщо всі спали? — знову заговорив я. — Адже буває таке, що, потоніли...

— Буває, звичайно, всіляко, — неохоче погодився Роман. — Але все одно...

— Нема чого сперечатися, — втрутився Орест. — Єдине, на чому ми зійдемося, — що до всіх давніх таємниць печери приєдналася й таємниця зникнення партизанів.

Я глянув на Вічного Мисливця. Він сидів собі на камені і незворушно вдивлявся у

попелясту далечінь ущелини. Сонця тут ще не видно було, але проміння його вже червонило вершину схилу, просіваючись через крону приземкуватої сосни, що росла на гребені.

— Ну що, час іти, — першим порушив мовчання Роман Чорногора.

— Час, — підтримав Орест, що саме оглядав западину неподалік печери.

Старий мовчки підвівся і підняв рушницю, котра лежала поруч на камені. Я перехопив погляд Чингіса, що сидів опліч мене.

— Це та, яку дід має подарувати тобі? — стиха запитав його.

— Ні, що ти?! Цю він нікому не подарує. Купив мені нову. Але сказав, що зможу взяти її тоді, коли закінчу школу... Тобто стану справжнім мисливцем і піду в тайгу з мисливською артілью.

— І ти ще жодного разу не стріляв з неї?

— З неї — жодного, — стенив плечима Чингіс. — Але весь час мрію про це. З інших, звичайно, стріляв.

— Невже збираєшся все життя прожити в тайзі?

— Хіба це погано?

— Не знаю. Напевне, це дуже сумно. Все життя ходити тайгою, вистежувати звіра, спати десь біля вогнищ. Я так не зміг би.

— Зміг би, — плеснув мене по плечі Чингіс. — Просто ти ще жодного разу не був на полюванні. Якби побував, обов'язково сподобалося б.

— Ей, змовники, про що ви там шепочетесь? — запитав Роман, видобуваючи з речового мішка, одного на всіх, ще два ліхтарики і клубок мотузки. — Пішли. Бо не встигнемо повернутися до приходу тягача.

17

За формою друга печера дещо нагадувала намет. Ми обнишпорили стіни і стелю променями ліхтариків. Нібито нічого цікавого. Стіни де-не-де позаростали мохом. А там, де моху не було, помітна була кіптява. Посеред печери стояло три великі камені, між якими колись розкладали вогнища. Ми теж прихопили по кілька сухих гілок, але вирішили розкласти своє вогнище у третій печері, до якої дорослі погодилися взяти і нас із Чингісом. Прохід туди був досить високий — навіть Роман Чорногора міг іти, не згинаючись — але дуже вузький і звивистий. В окремих місцях ми ледве протискувалися боком між рапатим камінням.

Сама ж печера виявилася великою. Стеля скидалася на купол цирку, а долівка нагадувала манеж, тільки що завалений дрібним камінням. А підпирало склепіння печери, може, з двадцять кам'яних "стовпів", що стояли попід стінами і між якими було безліч усіляких ходів. Одні закінчувалися тупиками, утворюючи невеличкі печерки, інші вели кудись у незвідь гірського хребта, й невідомо куди мали б привести нас.

— І цю печеру вважали мало не святою? — розчаровано запитав Роман, закінчивши огляд підземелля.

— Так, цю, — незворушно підтвердив Вічний Мисливець, розводячи на майданчику між кам'яними брилами невеличке вогнище. Кілька сухих гілок він прихопив із собою.

— Називали її стійбищем шамана. І допускалися сюди тільки старійшини племені та найсміливіші й наймудріші мисливці. Сидячи на цьому камені, можна було побачити і танок шамана. Він танцював навколо вогнища, аж поки не перетворювався на тінь.

— Як це? — не зрозумів я.

Чингіс шарпонував мене за рукав, мовляв, слухай мовчки, не перебивай старших. Однак було вже пізно.

— На тінь, — повторив старий. Тепер, коли у печері спалахнуло багаття, вона здавалася ще таємничішою.

Я сторожко роззірнувся. У мороці печери Роман, Орест і Чингіс теж зникли. Від них лишилися тільки тіні. Уся печера здавалася заповненою безліччю тіней. Чесно зізнаюся: мені стало моторошно.

Тим часом Орест та Роман переходили від одного заглиблення у стіні до другого, намагаючись виявити перехід до наступної печери, яка, напевне ж, повинна бути десь поблизу. Але нічого не знаходили.

— Не треба нічого шукати, — мовив їм Вічний Мисливець. — Я знаю хід до головної печери шаманів, де вони приносили в жертву богам оленят. Колись шлях до неї вважався найбільшою таємницею місцевих шаманів, яку передавали у спадок. Кажуть, що дуже давно, коли на землю нанаїв прийшли жорстокі вороги з півдня, з-за Амуру, шаман, рятуючи рештки свого племені, привів його в печери, щоб перечекати, поки вороги заберуться геть. Але проводив із печери в печеру, понадівавши на голови шкіряні мішки, щоб ніхто не запам'ятав шляху. Люди, тримаючись один за одного, ішли за шаманом, наче сліпці за поводитирем. Потім так само виводив їх звідси.

— І більше ніхто не знав ходу? — здивувався Роман.

— Старші люди казали, що туди ведуть аж три переходи. Я знаю тільки один.

— І не пробували відшукати два інші?

— Я не мав для цього часу, — стелував плечима старий. — Аян Курун завжди був на полюванні. Білку стріляв. Оленя стріляв. Усе життя полювання.

— Невже їх справді так важко відшукати? — мовив я, підсідаючи до вогню.

— Немає, — стиха мовив старий. — Є давній мудрий спосіб. Ось гляньте.

Він вийняв з багаття дві палаючі гілки, і підійшов до найближчого отвору.

— Бачите: полум'я рівне. А тепер підійдіть сюди.

Слідом за старим ми зайшли за найдальші стовпи. У виямку, що відкривався за ним, виднілося чотири вузькі проходи. Старий підніс свій смолоскип до одного з них. Полум'я одразу ж збилося назад і почало мерехтіти й гаснути.

— Де протяг — там і наскрізний прохід. У тому кінці його має бути печера. Це той хід, який я знаю.

— Але ви казали, що є три входи до неї, — нагадав Роман.

— В цьому запевняли старі мисливці, духи яких уже давно полюють разом із духами древніх предків. Я знайшов ще один прохід, у якому відчувається такий же протяг. І пройшов ним. Виявилось, що він веде сюди з печери, у якій ми щойно побували. Та хтось колись знайде і ті два. Якщо вони є. А поки що нам треба рушати до головної

печери. Тільки спочатку слід повідкидати каміння, яким закладено вхід.

18

Поки Вічний Мисливець кутив люльку, сидячи біля вогнища, ми швидко повідкидали каміння і побачили вузький коридор, що уступає вів униз, в глиб гори.

— Ось це вже щось! — вигукнув Роман, задоволено потираючи руки. Ясна річ, йому хотілося пошвидше розгадати таємницю цієї головної шаманської печери. Та й мені — теж. Тільки й того, що я не наважувався кинутися у прохід поперед дорослих.

— Ну що, прохід вільний? — запитав Аян Курун від вогнища.

— Вільний, — відповів я.

— Тут справжні катакомби, — додав Чорногора.

— От і добре. Але я не раджу вам іти туди, — мовив старий.

— Чому? — здивувався Роман. — Вважаєте, що там буде щось страшне, небачене?

— Ні, я так не вважаю. Навпаки, мені здається, що там буде звичайнісінька печера.

— То чому б не глянути на неї? Тим паче, що маємо в запасі ще три години.

— Як хочете, — похитав головою старий. — Аян Курун не радить ходити туди.

Ми здивовано мовчали.

— Можемо сходити туди й удвох, — шепнув я Чингісові. — Не сьогодні, то через кілька днів.

— Звичайно, можемо. Ти мені друг. І якщо попросиш...

— Тільки не треба таємних змов, — викрив нас Роман. — Ви лишаєтеся тут. А ми з Орестом підемо в розвідку. Коли досягнемо печери покличемо.

— Чому ви? — спробував заперечити я. — Хіба ми не такі ж?..

— Не такі, — увірвав мене Роман. — Мало що може трапитися нам на шляху.

— Це нечесно, — знову кажу я. Але Чингіс сіпає мене за рукав:

— Не можна так нечесно говорити зі старшими, — шепоче він.

— До чого тут нечесність? — не розумію. — Може, вони нас і не покличуть. Скільки пройти до цієї печери і не побачити найцікавішого. А він: "Чемність, старші..." Хіба ми з тобою діти?

— Якщо вже зібралися йти, то кінець мотузки залишіть мені, сказав старий, так і не підвівшись від вогнища.

— Розумно, — погодився Орест. І подав старому кінець клубка. Старий об'язав його довкола одного з каменів і знову заходився смоктати свою люльку. А коли Роман і Орест рушили, крикнув:

— Якщо мотузка закінчиться, краще повертайтеся!

— А ми підемо слідом, — прошепотів я Чингісові. — Тримаючись за мотузку.

— Це ідея, — погодився Чингіс. — Так і зробимо.

Першим ішов Роман Чорногора. За ним — Орест... Якийсь час ми бачили їх постаті, потім — лише рухливий промінь ліхтарика. А згодом зник і він.

Час і нам вирушати. Щоб якось зняти напруження, я глибоко вдихаю повітря. І теж потираю руки. Як Роман, якого останнім часом усіляко намагаюся наслідувати.

— То що, пішли? — запитує Чингіс. — Давай мені ліхтарик. Я піду попереду.

Дід Курун розуміє, про що ми шепочемося, зацікавлено озирається, але мовчить. І ми рушаємо.

Вічний Мисливець щось гукає нам услід. Але я вже не можу зрозуміти його слів. Мене зачаклували темрява підземелля, якийсь таємничий шерхіт, що долинає невідомо звідки. Дивно, але у проході нема жодного каменя. І стіни такі гладенькі, наче хтось обтесував їх. Невже й справді обтесували?

В кількох місцях ми бачимо відгалужені ходи. Вони значно вужчі й нижчі. Але ми не звертаємо в жоден з них, а петляємо вслід за мотузкою. Подумки я хвалю обачність Вічного Мисливця. Ми не випускаємо мотузки з рук, нікуди не звертаємо, та все одно в мене зринає сумнів: а раптом Роман і Орест самі заблудилися? Може, давно треба було звернути в якийсь із тих проходиків? А раптом святилище шаманів лишилося десь обіч нашого шляху?

— Чингісе!! — неголосно кличу я.

— Що? — озирається він, спрямовуючи промінь ліхтарика мені під ноги.

— А тобі не здається, що цьому підземеллю не буде кінця?

Чингіс якусь хвилю мовчить.

— Не може ж воно тягтися через увесь Хабаровський край аж до океану.

— Хтозна, може, й тягнеться, — бурчу я, мерзлякувато озираючись на черговий прохід, що з'явився ліворуч мене. Не знаю чому, але мені здається, що там хтось стоїть. І дивиться на мене. І я намагаюся швидше проскочити його, тримаючись ближче до Чингіса.

— А чому не чути Романа? Давай покличемо.

— Не треба. Сам знаєш, що вони тоді подумают про нас. Скажуть: "Злякалися".

— Нічого. Зате знатимемо, де вони. І взагалі... Так буде веселіше.

— Не треба нам таких веселощів. Ми з тобою — чоловіки. Ніхто не повинен подумати щось негідне про справжнього мисливця.

Якби я почув таке вперше, то я подумав би, що він жартує. Але я вже знаю, як Чингіс дбає про те, щоб десь у чомусь не виявити легкодухості.

Я послухався його. І ми мовчки рушили далі. А, поминувши ще два вигини, раптом побачили попереду якусь сіру пляму.

— Там вихід, — озирнувся Чингіс. — Це не світло ліхтарика, — додав він, пройшовши ще кілька кроків.

І в цю мить пролунав постріл.

Ми завмерли від несподіванки. Ліхтарик згас. Напевне, злякавшись, Чингіс зняв палець з кнопки.

— Романе! — закричав я. — Романе, це ми! Не стріляйте! Що там сталося?!

— Нічого не сталося, — почувся спокійний голос Романа. — Нічого особливого. Ідіть сюди, бісові діти. Хто вам дозволив стежити за нами?

Чингіс знову увімкнув ліхтарик, і ми побігли до виходу. З кожним кроком там, попереду, ставало все світліше. Я вже був певен, що то вихід, що нарешті ми видобуваємося на поверхню. І дуже зрадив. Ці блукання попід землею мені обридли. Та

виявилося, що вийти на поверхню нам ще не судилося, хоч вихід справді був. От тільки скористатися ним не могли.

Ми потрапили у величезне підземелля, до якого, з поверхні, через усю товщу скелі, було пробито досить широкий отвір. Через нього ми бачили клаптик сивого неба з хмаркою, схожою на копичку сіна, і крону сосни, яка неначе зазірала, цікавлячись, що там робиться у висохлій кам'яній криниці.

Я думав, що, побачивши нас, Роман і Орест почнуть лаяти, бо не дотримали слова і пішли слідом. Але обом їм було не до нас. Тримаючи рушниці наготові, вони дивилися вгору.

— Що там? — запитав я, проштовхуючись між ними. Ніби бракувало місця.

— Щось ворухилося. Он на тому виступі. Якраз під сосною, — мовив Орест. Це стріляв він.

— А я кажу, що привиділося, — продовжував їхню суперечку Роман. — Нічого там нема. Давай краще оглянемо "святилище". Цікаво, чим шамани залякували тут своїх темних співплемінників.

— Не такими вже вони були й темними, як нам здається. Тайга вчить мудрості. Не книжної, правда... Але це треба розуміти.

Під отвором долівка печери була увігнута, наче туди упав метеорит, і навколо цього виямку лежали великі кам'яні брили. Так само, як і в тій, другій, печері. Та привернули нашу увагу не вони. Неподалік був ще один майданчик, і там ми теж побачили купу зчорнілих кісток. Першим їх помітив Чингіс. І покликав нас.

— Дивіться. Це і є жертовник, на якому шамани приносили в жертву оленят.

Ми оточили жертовник. Ним слугувала досить висока і пласка брила. А неподалік стояв камінь, що трохи скидався на таке собі кам'яне крісло.

— А це, мабуть, трон шамана, — проказав я.

— У шаманів не було тронів, — заперечив Чингіс.

— Але ж деє вони мушили сидіть.

— Шаман — не цар і не вождь. Звичайний знахар, — задумливо підтримав його Орест. І першим усівся у це "крісло". По черзі посиділи в ньому і ми. Так, справді, сидіти хоч і не м'яко, але все-таки досить зручно. Було навіть щось схоже на бильця.

— Ми, король Луї дванадцятий, наказуємо!.. — бундючно виголосив я, прибираючи належного вигляду. — І взагалі, чи не стати нам усім шаманами?

Ми посміялися і почали оглядати печеру далі. Коли раптом Чингіс, який трохи відстав, підійшов і попросив у Романа рушницю.

— Тобі не можна, хлопче, — відповів Чорногора. — Дітям до вісімнадцяти. Та й то — з дозволу батьків.

— Дітей тайгових мисливців це не стосується, — цілком серйозно відповів Чингіс. — Там, на виступі, справді причаївся якийсь звір.

— Може, амурський тигр? — докинув я.

— Тигри так далеко на північ не заходять, — заперечив Чингіс, — Дай рушницю, Романе. Я буду обережним. Просто стоятиму біля отвору. Здається, там рись. А якщо

рись, то головне, щоб не напала зненацька. А ви тим часом оглядайте печеру.

— Можеш покластися на нього, — підхоплююся зі свого "трону". Він буде справжнім мисливцем. Я бачив, як він тренується. І вже не раз був на полюванні. З дідом і батьком.

— Ну, гаразд, — погодився Чорногора, трохи повагавшись. — Бери, вождь могікан, — подав рушницю. — Тільки пам'ятай: вона заряджена.

— Не хвилюйся. Я вмію поводитися з рушницями.

Чингіс обережно взяв зброю, оглянув і відійшов до отвору. Там він причаївся під кам'яним дашком і почав уважно стежити за виступом під сосною.

Печера видалася ще більшою, ніж здалося спочатку. З неї можна було потрапити ще до кількох дрібніших печер. Так от саме в тих печерах нас чекало найцікавіше. Передусім в одній з них ми знайшли кілька напівзотлілих шкур, що лежали просто на долівці. Оглянувши це підземелля уважніше, ми вирішили, що тут, напевне, була "літня кімната відпочинку" шаманів. Або, може, просто хтось тривалий час жив тут. Одначе, шкури мене цікавили найменше, тому я одразу ж подався до іншої печери, досить довгої і низенької. Роману й Оресту можна було увійти туди, тільки пригинаючись.

Я добувся до кінця її. Там печера була значно вищою і мала ще кілька заглиблень. Ковзнув променем ліхтарика по одній, другій, третій ніші. І раптом — що це? В одній із ніш я побачив статуетку. Підійшов ближче, взяв цей витвір до рук. Мені відкрилося спотворене обличчя якогось древнього божка, маска, або просто обличчя звичайної некрасивої людини. Там, у глибокій ніші, було ще, мабуть, десятка зо два статуеток. Я почав оглядати їх одна за одною. Всі вони були приблизно однакові за розміром, але "божки" виявилися різними. Ну, справжнісінький музей! Мені аж дух перехопило.

— Романе, Оресте! — гукав я. — Ідіть сюди! Швидше! Подивіться, що я знайшов!

За хвилику обидва були поруч. Мене підсадили, я дістав з ніші ще з десяток таких статуеток.

— Слухайте, та в них тут виставка скульптури! — вражено вигукнув Орест. — І як майстерно вирізьблені!

— Так, видно руку майстра, — погодився Роман. — Що робитимемо з ними? Покишеннях?

— А може, залишити їх? — несміливо мовив я.

— Навіщо? — майже водночас запитали Роман і Орест.

— Не знаю. Вони тут давно стояли...

— А взагалі, це ідея, — почухав потилицю Роман. — Закласти камінням і нікому не говорити про них, а одразу повідомити хабаровських учених. Раптом для них важливо бачити, де саме знаходилися ці статуетки?

— А так привеземо в селище, роздаруємо... Спробуй зібрати їх потім. А вчені передадуть їх до музею, досліджуватимуть, — підтримав Орест.

Врешті-решт ми все-таки взяли три статуетки, щоб послати їх до Хабаровська, у крайовий музей. Разом із листом, у якому опишемо, де ми їх знайшли, та попросимо організувати експедицію. А інші заклали камінням, щоб ніхто навіть не здогадався, що

там щось може бути. І домовилися: в селищі про всяк випадок не говорити, що "чоловічків" у печері багато.

Після цих знахідок усі ми поводитися, як змовники. Щодо мене, то я твердо вирішив: мовчатиму. А взагалі почувався щасливим. Хіба я міг сподіватися, що тут, у Нордані, на мене чекає стільки пригод? Навіть зміна у піонерському таборі, яку я вважав найцікавішою подією свого життя, тепер втратила привабливість. Шкода тільки, що не приїздив сюди минулого року. Але зате наступного літа...

19

Ми вже збиралися повертатися до печери, в якій чекав на нас Вічний Мисливець. Роман і Орест маскували нішу, де залишалися статуетки. Я сумовито оглядав печеру. Іти звідси не хотілося. У мене з'явилося передчуття, що в ній є ще якась велика таємниця. І якщо ми зараз підемо геть, вона, можливо, так і лишиться невідкритою. Та навіть, якщо якась експедиція і розкриє її, все одно це вже станеться без мене.

— Глянь, що ми знайшли, — мовив я до Чингіса. Ми так захопилися цими статуетками, що геть забули про нього.

— Бачу, — кивнув він, не відводячи погляду від якоїсь точки там, на горі.

— Красиві, правда?

— Так. Одна така статуетка є у старої Каміли, що живе у селищі Мурок, на березі Качини. Ми називаємо її шаманкою. Я сам був у неї з дідом і бачив.

— Хочеш глянуть на ті, що в Романа й Ореста?

— Ні.

— Ти що, образився?

— Дід вважає, що мисливець не повинен ображатися. Ні на людину, ні на звіра. І мстити — теж не повинен.

— Чому ж тоді?..

— Не заважай мені, — благаючи мовив Чингіс. Але майже пошепки. — Ти ж бачиш, що я на полюванні. А звір усе чує. І все розуміє.

— Який звір? Там нікого нема, — розсміявся я.

— Є. Але спочатку глянь на людські кістяки. Он там, у виямку, за жертovníком.

Я не знав, що там є кістяки. Але дивитися на них не хотілося. Страшнуvато якось. Оглядав їх лише Роман, який на хвилину навідався до нас.

— Але ж ці люди загинули колись давно, — мовив я Чингісові.

— Давно. Одначе від пазурів звіра.

— Чому ти так вважаєш? Звідки тут взятися звіру? Невже ведмідь зможе залізти сюди?

— Хіба дід не розповідав вам про Велику Кішку!

— Ха! Велика Кішка! По-перше, це легенда. А по-друге, що таке кішка? Навіть якщо дуже велика?!

— Велика Кішка — це рись. Найпідліший звір, тому що завжди нападає з дерева, зненацька. Всі мисливці ненавидять його і бояться. Можливо, мій батько теж загинув від рисі.

— Тоді вона повинна жити десь тут, ця Велика Кішка? — поспішливо мовив я, не знаючи, як реагувати на його згадку про батька. Мені не хотілося, щоб він згадував про це.

— Мабуть, повинна, — нехотя відповів Чингіс. І я зрозумів, що остаточно набрид йому своїми запитаннями.

А, зрозумівши це, подався вузьким коридором, з якого чомусь віяло крижаним холодом. Нічого цікавого там не було. Я уперся у якийсь завал. Ковзнув променем по стелі печери, потім по долівці і раптом помітив просто перед собою притрушений пилом предмет. Я підняв його і побачив, що це гвинтівка. Справжня, бойова. Тільки що приклад уже геть струхнявів і, коли я підняв гвинтівку, майже наполовину розсипався.

— Романи! — закричав я. — Хлопці, сюди! Тут гвинтівка!

— Гвинтівка? — постав біля входу до мого пристановища Чорногора. — Дивно, глянь, може, там є ще щось.

Я знову нахилився і почав оглядати долівку. Та раптом Роман каже:

— Валеро, гаси ліхтар!

— Навіщо? — не зрозумів я.

— Загаси, кажу!

— Тут же страшно, — майже благаючи мовив я, але ліхтар все-таки загасив.

— А тепер глянь ліворуч себе, — почув я з темряви голос Романа. Він наближався до мене в суцільній пітьмі.

Мені знову стало страшно, але, зібравши всю волю, я все ж таки послушався поради і глянув ліворуч. Нічого. Суцільний морок.

— Ну і що там? — запитав я, відчуваючи, що голос мій зрадливо тремтить.

— Хіба не бачиш? Струмінь світла, — почулася відповідь. Але голос здався мені якимсь незнайомим. Це відповідав хто завгодно, тільки не Роман, не Орест і не Чингіс.

— Підними голову, маленький мисливець, і побачиш над собою цівку сонячного світла, — додав той же голос.

"Вічний Мисливець!.. — зрадів я, упізнавши нарешті його голос. — Як він тут опинився?" А ще через мить я закричав:

— Бачу. Он, між двома каменями! Там же вихід!

— Так, має бути вихід, — увімкнув ліхтарик Роман. — Ви знаєте, куди він веде? — запитав Вічного Мисливця.

— Ні, — відповів Курун. — Але не раз чув від старих мисливців, що із головної шаманської печери є потайний хід до Долини Драконів. До неї можна потрапити лише звідси, з підземелля. Принаймні, ще нікому не вдавалося підступитися до неї з поверхні, а гвинтівку цю дай мені. Коли вийдемо з печери, придивлюся до неї при сонці. Напевне, вона належала котромусь із партизанів. Або мисливцеві, що загинув біля Воріт Сонця.

— Воріт Сонця? — здивовано перепитав я.

— Так називають отвір, біля якого чатує зараз Чингіс. І я мушу бути біли нього. А ви спробуйте розкидати це каміння. Навіть якщо запізнимося на машину, — не біда.

Переночуємо у нашому селищі. До темряви встигнемо дійти туди.

Розчищали вхід Роман і Орест. Я стояв з двома ліхтариками і підсвічував їм. Та знадобилися вони не надовго. Вже хвилин через десять наше підземелля почало освітлюватися денним світлом. Я навіть побачив краєчок полудневого сонця, схожого на краєць пшеничного хліба...

Минуло ще кілька хвилин й ось уже Роман та Орест протискуються через прохід у Долину Драконів. Я поспішаю за ними. Спочатку мені здалося, що це ми спинили в тій ущелині, з якої починався вхід до підземелля. Але, роззирнувшись, зрозумів, що помилився. Це була велика і дуже глибока ущелина, дно якої завалене дрібним камінням. На вершині скали, що обрисами своїми нагадувала вежу середньовічного замку, росла здвоєна модрина. Та ще на деяких кам'яних плитах зеленів мох. Ніякої іншої рослинності тут не було. Похмурі сірі скелі. Тиша. Сонце, що зависло над ущелиною, зовсім не гріло. Здавалося, що промені його просто не досягають цього урвища.

— А може, це і є Загублений Світ Конан-Дойля? — запитав я Романа, що зупинився за крок від мене і, задерши голову, теж оглядав гребінь скелі.

— Якби він побував тут, у книжці все виглядало б ще страшніше.

— Шкода тільки, що тут не живе ніяке плем'я.

— Ну, ще невідомо, як би воно приймало таких гостей, — мовив Роман. — Кінокамеру б сюди, га? Треба буде підказати режисерові. Де ще можна знайти такі природні декорації для пригодницького фільму?

Він говорив ще щось, але я вже не чув, що саме. Справа в тому, що стрімкими були лише вершини скель. Але десь до середини на них можна було підніматися по терасах, за якими виднілися гладкі кам'яні брили. Так от, глянувши на одну з брил, я раптом завмер від несподіванки. Мені здалося, що тріщини поєднуються між собою так, що нагадують малюнок. Принаймні, я досить виразно бачив велику, майже в натуральну величину, людську постать. У руці "людини" був спис. А поруч — щось схоже чи то на ведмедя, чи на дикого кабана...

Вражений цим відкриттям, я оглянувся на Ореста, який стояв позад мене, і побачив, що він теж уважно придивляється до плити, ліворуч моєї, на якій теж вимальовувався звір, здається, тигр.

— І там — теж?.. — встиг запитати я, та, не дослухавши мого запитання, Орест закричав:

— Романе, дивись, наскельні малюнки!

— Де? — схаменувся Роман, відриваючи погляд від вежоподібної вершини скелі. А потім, уважно придивившись до обох малюнків, мовчки подався поміж камінням далі. Ми за ним. І незабаром переконалися, що майже на кожній плиті, якими "облицьовано" Долину Драконів, створено якийсь малюнок: людські постаті, олені, змії, які дуже нагадували драконів... Задивившись на один з малюнків, я мало не наступив на справжню живу змію, що шмигнула між каміння з-під моїх ніг. Але навіть не злякався — так був захоплений видовищем, яке відкривалося тут.

— Хлопці, та тут картинна галерея! — вигукнув Роман, коли ми нарешті оглянули все, що тільки могли. Деякі малюнки були на плитах, розташованих над верхніми терасами. І, щоб розгледіти їх, треба було підніматися туди. Але ми не мали часу. Та й навіщо? Досить того, що ми вже побачили.

— Хто ж їх малював? — задумливо мовив Орест.

— І навіщо? — докинув я.

— Ну, навіщо — зрозуміло, — відповів Роман. — Тут жив художник, який не міг не малювати.

— А де ж він жив? У Долині Драконів?

— Можливо. Або в печері.

— І все життя малював?

— Мабуть... — стенив плечима Роман. — За день-два все це не змалюєш.

— А хто ж його годував, одягав?

— Молодець, — похвалив мене Чорногора. — Ставити запитання ти вже навчився. Тепер навчися сам відповідати на них. Ти ж чув легенду, яку розповів нам Вічний Мисливець. Тепер бачиш, що в ній є дещо від правди.

Я одразу зрозумів свою помилку і замовк. А що мовчати тут було дуже важко, то я не стримався і похвалився:

— А я здогадуюсь, хто це малював.

Роман і Орест зацікавлено глянули на мене.

— Ніякого мисливця Уйчана тут не було. Ці малюнки залишив сам шаман. Усі вважали, що він якийсь там святий, уміє замовляти хвороби і задобрювати духів. А насправді він просто дунив їх. І любив тільки малювання. А нікого не пускав сюди, щоб не викрили, не дізналися, чим він займається. Для того й вигадав баєчку про Велику Кішку, яка нібито вбиває кожного, хто без дозволу проникає в його володіння.

— А скелети біля отвору? — мені здалося, що Чорногора запитав це цілком серйозно, і був вдячний йому, що не висміяв моє фантазування. Але й пояснити тих скелетів я не міг.

— Просто померло кілька людей... — невпевнено відповів я.

— Можливо... Та й що це я? Пробач. Я не мав права ставити тобі запитання, на яке навряд чи здатна відповісти вся Академія наук.

Не знаю, як кому, але мені й самому страшенно не хотілося, щоб усе пояснювалося так просто. Ні, тут повинна бути ще якась таємниця. Щось таке, схоже на "Бермудський трикутник" чи "літаючу тарілку". Справді-бо: Шаманська печера, Долина Драконів, малюнки, черепи... У мене голова йшла обертом... Бредучи назад, до входу в печеру, я вже уявляв собі, як жорстокий шаман-художник розмальовував ці скелі, щоб задобрювати духів, а потім страчував кожного, хто намагався проникнути у підземелля і в долину. Чи, може, художником був таки не шаман? А, як мовиться у легенді, мисливець-нанаєць, що усе життя мріяв присвятити малюванню? Дізнавшись про це, рід шамана заманив його до цієї долини і тримав тут, як в'язня. А всіх, хто хотів врятувати його, карав. Та що там казати?! Фантазії мені ніколи не бракувало. Отож,

зараз я міг висунути ще з десяток найнеймовірніших теорій щодо походження цих велетенських малюнків. Але як дізнатися, котра з них близька до істини?

20

Коли ми повернулися до головної печери, яку я назвав про себе Печерою Скелетів, Чингіс і Вічний Мисливець усе ще стояли під кам'яним дашком з рушницями наготові. І як тільки у них вистачало терпіння чатувати тут стільки часу? Я, напевне, не витримав би й десяти хвилин.

— Ну, що ви тут уполювали, мисливці? — весело запитав їх Чорногора, виходячи на освітлений сонцем виямок та оглядаючи стіни кам'яного колодязя.

— Тихіше говори, — пошепки мовив йому Вічний Мисливець. — Там — Велика Кішка.

— Кішку ми як-небудь переживемо, — розсміявся Роман. — А от долину, яку ми відкрили...

Доказати він не встиг. Звідкись із вершини колодязя долинув до нас дивний, схожий на приглушений рев дикого звіра, звук і посипався пісок. Тієї ж миті Вічний Мисливець з дивовижною спритністю кинувся до Романа, відштовхнув його плечем убік, вистрілив і відскочив під дашок. Слідом за ним вистрілив Чингіс. А ще через мить посипалося дрібне каміння і на освітлене коло печери упала важка туша звіра, чимось схожого на велетенську кішку.

Кілька хвилин ми зацікавлено дивилися на неї.

— Я ж казав! — першим опам'ятався Чингіс. — Я ж казав, що там — Велика Кішка! А ви не вірили.

— Так, це рись, — кивнув Орест, нахилиючись над забитим хижаком. — Мій батько — лісник, і я не раз ходив з ним на полювання. Правда, таких велетенських бачити не доводилось.

Ми оточили Велику Кішку і мовчки розглядали її. Мені хотілося, щоб Вічний Мисливець розповів щось про цього хижака. Одначе він мовчав. А розпитувати його зараз, коли всі такі збуджені, було якось незручно.

— Дякую, ви вчасно вистрілили, — похитав головою Роман, піднімаючи носком черевика широчезну лапу рисі з товстими гострими кігтями. Мисливець є мисливець, тут мені треба повчитися. Страшно подумати, що було б, якби ця "кицька" кинулася на мене з такої висоти.

— У тайзі нема звіра підступнішого, — спокійно погодився старий, закинувши рушницю за плече і видобуваючи з кишені куртки свою задимлену люльку. — Тигр, ведмідь, кабан — нападають відкрито. Тут уже — хто спритніший. А рись вистежує, причаївшись на гілці. Або на скелі. І нападає завжди ззаду, зі спини.

— То, може, це і є Велика Кішка, про яку говориться у легенді? — подаю свій голос.

— Що ж, по-твоєму, вона живе тут триста років? — усміхнувся Чингіс.

— Валера має рацію, — заступився за мене Вічний Мисливець. Напевне, Велика Кішка оселилася у печері, що є в цій кам'яній стіні, давно. Старі кішки здихають. Але лишаються молоді. І так упродовж віків. Отож, можна вважати, що це є ота Велика

Кішка з легенди. А кістки — від тих, що загинули від її пазурів. Втім, навряд чи ми дізнаємося, хто і як тут загинув. І чи сталося це з вини жорстокої родини шаманів, чи із звичайної необережності.

* * *

Перехід назад до печери, в якій розклав вогнище Вічний Мисливець, здався мені тепер коротшим. Йти було зовсім не страшно. Але не полишало відчуття, що ми повертаємося у наші часи із якихось давніх віків. Із самої легенди.

Ось нарешті й остання печера. Ми з Чингісом майже вибігаємо з неї, щоб якомога швидше опинитися на схилі ущелини, побачити яскраве і тепле надобіднє сонце, послухати спів пташок і просто помилуватися небом.

Піднявшись на вершину хребта, ми звернули увагу на невисокі зубчаті скелі неподалік, і здогадалися, що Долина Драконів і кам'яний колодязь із лігвом Великої Кішки знаходиться десь там, за тими скелями, що здавалися неприступними. Одначе й дертися на них ніхто з нас не мав уже ніякого бажання.

— А чому ти не подивився на Долину Драконів? — запитав я Чингіса. — Там було дуже цікаво.

— Не хотів затримувати вас. Але нічого, я ще встигну побувати там. Головне — що я вистежив Велику Кішку. І полював на неї. Розумієш, сам, уперше в житті!..

Так, тепер я його розумів. І був вдячний Чингісові, що розповів мені про Шаманську печеру. Я сказав про це Чингісові і, скільки дозволяла стежка, ми йшли собі обійнявшись. Як давні друзі. У мене й справді з'явилося тут чимало щирих друзів. Повернувшись додому, я напевне, довго згадуватиму їх усіх. І сумуватиму.

Уже спускаючись у долину, де на нас чекав тягач, я почув цікаву розмову, що відбувалася між Вічним Мисливцем і Романом Чорногорою.

— От скажіть: ви знали про існування цієї печери. І про Долину Драконів — теж. Чому ж ніколи не побували в ній? Та й зараз не навідалися туди.

— І, можливо, ніколи й не навідаюся, — стримано відповів Аян Курун.

— Чому?

— Тому що майже всі легенди, які розповідав мені батько і які розповідаю тепер своєму внукові Чингісу я — про цю печеру. І мені не хочеться, щоб легенди вмирили разом зі мною. Коли побачиш щось на власні очі, — воно стає звичайним і буденним. І легенди розвіються, як дим від вогнища. А вони повинні жити...

21

Десь через годину, попрощавшись в Еймоні з Вічним Мисливцем, ми дісталися Нордана. Чингіс теж поїхав з нами, сказавши, що залишиться ночувати у тітки. Я дуже зрадив такому рішення, тому що хотів побути з ним якомога довше.

— Ну, чим похвалитеся, мандрівники? — поцікавився батько, зустрівши нас ще на околиці селища.

Ми всі четверо вийшли з тягача і наперебій почали розповідати йому про свої пригоди. Найбільше старався я. Але те, про що я розповідав, здавалося батькові настільки неймовірним, що він увесь час поглядав то на Романа, то на Ореста. І ті

змушені були підтверджувати, що все це правда. Та все одно, коли я закінчив, він ще раз глянув спочатку на Ореста, потім на Чорногору, і здивовано перепитав:

— Невже все так і було?

— Ні слова вигадки, — приклав руку до грудей Роман Чорногора. — Ви ж знаєте: я не належу до фантазерів. Але розповів би те ж саме. До того ж маємо докази: ці фігурки. — І він показав свій "трофей", а ми з Орестом — свої.

— Це добре, — буркнув батько, оглядаючи їх. — Не люблю фантазувань. — І хитрувато зиркнув на мене. — Але фігурки — ось вони. І якщо все, що ви розповіли, правда — треба негайно повідомити вчених.

— Найкраще — написати листа співробітникам краєзнавчого музею, — порадив Орест. — Там фахівці. Вони знають, як слід діяти в таких випадках.

— Логічно. Так і зробимо.

Ще через кілька хвилин ми вже були на нашій йорданській пошті і посилали термінову телеграму дирекції музею.

— Молодці, — задоволене проказав батько, коли ми вийшли з пошти. — Знав би, що там такі дива, сам подався б з вами. — Але, подумавши якусь хвилю, розвів руками: — От тільки робота...

Тут, біля пошти, Роман і Орест попрощалися з нами.

— Запрошуй Чингіса в гості, — мовив батько. — Мати обіцяла нагодувати вас смачним обідом.

— Правда, Чингіс, підемо. Адже ми були у вас в гостях.

Чингіс поважно кивнув. Ми вже хотіли йти, коли в дверях пошти з'явилася дівчина, що працювала там.

— Федоре Васильовичу! — покликала батька. — Добре, що ви не пішли. Вам тут посилка. Ще вчора привезли.

— Посилка? — здивувався батько. — Не може бути. Звідки?

— З Дністровська. І то досить велика. Зайдіть, одержите.

— Та це ж, напевне, надійшли наші книжки! — здогадався я.

— Які книжки?

— Які ми зібрали для йорданської школи. Вікоша, Натка, увесь клас збирав.

— Ого! Тоді ходімо.

Це справді була посилка з книжками. А в посилці ми знайшли листа, під яким стояли підписи майже всього нашого класу. В ньому говорилося, що сьомий "А" клас дністровської середньої школи № 1 доручає учневі Валерію Любичу передати школярам міста Нордана зібрану для них невеличку бібліотеку. А ще — пропонує школярам із Нордана листуватися і взагалі дружити.

Уже вдома, перечитавши цього листа, батько стелів плечима:

— Як це вони додумалися? Хороша справа, молодці. Але все ж таки дивно.

— Ти, звичайно, не повіриш, якщо скажу, що це ідея нашого Валерки, — всміхнулася мати.

Якийсь час батько дивився то на матір, то на мене з таким подивом, наче не вірив

очам своїм.

— Ще кілька таких новин і я змушений буду все життя пишатися своїм сином, — цілком серйозно сказав він. — А це вже небезпечно... Ні, краще сказати: "Непедагогічно".

— Знайшов ким пишатися, — зітхнув я. — Он Чингіс — інша справа. Сьогодні він вистежив велику рись. І вбив її. Ось ким можна пишатися.

А сам подумав: "Ну чому це не я застрілив Велику Кішку? Було б про що розповідати в класі".

— Неправда, — втрутився Чингіс. — Першим стрілив дід.

— Яке це має значення? — обурився я. — А раптом Вічний Мисливець не поцілив би? Або Велика Кішка ще встигла б кинутися на Романа?

— Що ти? Цього не могло бути. З такої відстані Вічний Мисливець не міг промахнутися.

— Все одно це твоє перше полювання. І разом з дідом ти врятував життя Роману Чорногорі. А що зробив я? Подумаєш: запропонував зібрати кілька книжок!

— Так, але своїм полюванням тішуся тільки я. Ну ще кілька людей. А вашим книжкам радітимуть усі учні школи.

— Навіть якби ти й убив цю Велику Кішку, все одно ні в твоїй школі, ні в усьому нашому Дністровську ніхто не повірив би тобі. Жартома "заспокоїв" мене батько. — Хто там, у степовому містечку, повірить, що існує така печера, і така легендарна Велика Кішка?

— Яка спеціально дочекалася, щоб сюди приїхав безстрашний мисливець Валерій Любич і вбив її, — погоджуюся з ним.

Батьки повернулися до своїх справ. А ми з Чингісом ще залишилися за столом допивати чай.

Чингіс мовчав, а я час від часу поглядав на нього і загадково всміхався. Помітивши це, Чингіс запитливо глянув на мене. Але я відвів погляд і всміхнувся ще загадковіше.

Не міг же я зізнатися, що вже весь був у полоні нової задумки: наступного літа ми підемо працювати в наш приміський радгосп і на зароблені кошти купимо Чингісові рушницю. Адже всі мисливці мають по дві рушниці. Я ще не знав, скільки вона коштує, як її купувати і чи продадуть її школярам. Але зараз це не мало ніякого значення. Ми обов'язково подаруємо Чингісові рушницю. Найкращу з усіх, які тільки існують. І Чингіс стане найвправнішим мисливцем Далекого Сходу.

22

Прокидаюся з думкою, що, можливо, це останній ранок, якого я побачуся з Інгою. Мине рік, два, а може, й двадцять років, перш ніж ми зустрінемося знову. І ще невідомо де, у якому місті це станеться. І чи станеться взагалі.

За той місяць, який я провів у Нордані, у мене з'явилося чимало друзів і просто знайомих. Але першою, про кого я подумав того ранку, була саме Інга. І я усвідомлював, що мій сум за Норданом буде сумом за цим чорнооким дівчам, яке дуже захоплювалося подвигами Романа Чорногори, і яке я страшенно ревнував до нього, Не

розумію, чому це я привернувся до цього дівчиська. Зрештою, воно нічим не відрізняється від дівчат з нашого класу, нашої вулиці.

Я довго сиджу на ліжку, намагаючись збагнути причину цього дивного явища, хоча мати вже втретє наказує мені одягатися.

— Що сталося? — врешті-решт уривається їй терпець. — Невже не виспався? Не можна ж бути таким ледацюгою.

"Що сталося?" Якби ж я міг відповісти на це запитання. Або сам здатний був зрозуміти, що зі мною сталося.

Заплющую очі і пригадую обличчя Інги. Її усмішку, розпущене волосся. Мені навіть вчувається її голос: вона завжди розмовляє зі мною якимось несміливо, аж нібито пошепки. Чому ми так мало часу проводили разом? Чому так рідко бачилися? А через кілька днів нам з матір'ю вже треба від'їжджати.

Я зриваюся з ліжка і починаю гарячкове одягатися.

— Куди ти? — вражено запитує мати.

— Я недалеко. Треба навідатися до школи.

Це напівправда. Я справді навідаюся до школи, але поспішаю зовсім не тому, що не можу обійтися без цих відвідин. Мені хочеться пошвидше побачити Інгу.

— Тут, звичайно, чудово, — зітхає мати, не бажаючи з'ясовувати мої справжні наміри. — І місця чудові. І люди. Але треба повертатися до Дністровська. Сам знаєш: дома стільки роботи! Хоч сьогодні пакуй валізки.

— А батько мріє про те, щоб ми перебралися сюди назавжди. Він говорив з тобою про це?

— Говорив, — ще проникливіше зітхнула мати. — Але я не погодилася. Хоча знаю, що ти його підтримуєш.

— Я вагаюся, — дипломатичне зауважую я, добре розуміючи, що від мене в цій складній справі мало що залежатиме. Все одно рішення буде за батьком. Остаточне рішення, ясна річ.

— Я, вважаю, що людина повинна жити не там, де вона збудувала три-чотири будинки, а там, де народилася і де од віку вічного живе її рід. Її народ. Ми з тобою — українці. І батьківщина наша над Дністром, а не над Амгунню. Ти вже досить дорослий, щоб з тобою можна було говорити і про такі речі.

— Наша батьківщина над Дністром. Але й над Амгунню теж, — ще "дипломатичніше" зауважую я, відчуючи, що мені не хочеться втрачати дорогоцінні хвилини на цю полеміку. Хоча водночас відчую, що мати має рацію: людина повинна жити там, де споконвіку жив її рід. Чингіс, напевне, теж погодився б із цим. Навряд чи він зміг би прожити решту свого життя над Дністром, де вже ніколи не зможе побачити оленя, навіть "на відстані трьох пострілів рушниці".

— Але ти добре розумієш, що саме я маю на увазі, — майже благаюче дивиться на мене мати. Так їй хочеться, щоб я погодився з нею, не встряваючи в полеміку.

— Якщо хочеш, давай спакуємо наші валізки вже сьогодні ввечері. — Батько подався у відрядження до Хабаровська. Там у нього якісь невідкладні справи, і ми не

впевнені, що він встигне повернутися сьогодні чи завтра. Може статися так, що зустрінемося з ним уже в аеропорту. Тому мати, напевне, хвилюється. — Приготуємо їх заздалегідь і сидітимемо на них, наче на вокзалі.

Мати уважно дивиться на мене й усміхається.

— А якщо серйозно? — питає вона.

— Якщо серйозно, — зізнаюся, — я вже теж думав про наш переїзд сюди. Спочатку загорівся: звичайно, треба переїжджати! Нові місця, стільки цікавого! А тепер відчуваю, що вже почав сумувати за нашим Дністровськом, за лиманом, за сонцем, хлопцями... Тільки батькові не хотілося казати про це. Щоб не розстроювати. Йому теж, мабуть, нелегко вирішити зараз, що робити: повертатися на Дністер, чи залишатися на Амгуні.

— Мені здається, що за цей місяць ти підріс, став серйознішим, і... — вона хотіла сказати ще щось, але не сказала. Мабуть, вчасно схаменулася.

— Це тільки так здається, — кидаю уже з-за порога.

— Не барися! — навздогін мені кричить мати. — Сніданок уже майже готовий.

Але я не відповідаю. Я біжу на другий кінець селища, де в одній із кімнат довжелезного будинку живе Інга. Там я стою навпроти вікна і довго й терпляче чекаю. Мені не видно, що коїться у квартирі і чи є там Інга. Але твердо вірю, що рано чи пізно дівчина помітить мене. І вийде.

Однаке помітила мене мати Інги.

— Ти кого чекаєш? — поцікавилася вона, відчиняючи вікно.

— Нікого, — розгублено кажу і повертаюся, вдаючи, що маю намір іти геть.

— Ну, чого ти образився? — голос у неї схожий на Інгин. Та й сама вона теж дуже схожа на Інгу. Чи так не можна казати: що мати схожа на доньку? Але вони справді схожі. — Почекай хвилинку, зараз Інга вийде.

Через кілька хвилин Інга справді вийшла. На щастя, вона не запитувала, чого стою тут і чого мені треба. Вона ніколи не запитувала таке, і я був щиро вдячний їй. Цього разу ми пішли не до річки, а, поминувши недобудовану лікарню, опустилися з пагорба й опинилися у розлогій долині, якою просувалася до Нордана залізнична колія.

Сонце вже зійшло, але ранок ще був досить прохолодним, і воно, велике і блідо-червоне, зависло десь під високим попелясто-блакитним куполом неба. Таким же попелясто-блакитним і холодним, як вода в Амгуні. Ще тільки минав серпень, але я вже помітив, що ранки стають щораз холоднішими. Дивно. У нас на Україні ночі в серпні найтепліші, і вода в Дністрі теж найтепліша. Та все одно я дивлюся на сонце, не високе і прозоре, як лід-ясенець, небо, на великого птаха, що поволі кружляє над долиною, і намагаюся запам'ятати все це. Цей день, це небо, цього птаха; себе й Інгу на схилі Норданського узвишшя... І мені стає страшно від усвідомлення, що все це скороминуще. Що незабаром літак перенесе мене за тисячі кілометрів звідси. А потім й Інгу. А цю красиву долину з малесенькими іржаво-буряковими озерцями засипле снігом і закує морозням.

— Ви від'їжджаєте в суботу? — стиха запитує Інга, намагаючись встежити за моїм

поглядом.

— В суботу. А від кого ти дізналася? Я оце тільки збирався сказати тобі про це.

— Здогадалася. Просто якесь передчуття... Сьогодні я чомусь прокинулася з думкою, що ти їдеш. І ми ніколи більше не побачимося.

Я хотів сказати, що прокинувся з такою ж думкою. Але не наважився. А раптом не повірить. Адже не може бути, щоб двоє людей, прокинулися з однаковими думками. Не може!

Ми стоїмо на пагорбку. Інга опустила очі і старанно розриває носком черевика порослу мохом купину, посеред якої вип'явся кошлатий пагінець модрини. А я тим часом милуюся її смаглим обличчям, чіткими обрисами губ, чорним волоссям, зібраним у пишній "хвіст". Дивно: раніше я чомусь не помічав усього цього. У нас у класі теж є вродливі. Ну хоча б Натка Подолян, чи Катерина Вознюк. Але Натку я недолюблюю за її нестримну примхливість, а Катерину — за таку ж нестримну язикатість. На всіх інших я просто не звертав уваги. А Інга... Інга якась особлива. Навіть не можу пояснити, яка вона...

— Дивися, он, під скелею, робітники. — Я кажу це тільки для того, щоб розвіяти мовчання, яке вже стає настерпними. — Цікаво, що вони там роблять?

— Правда, — підводить очі Інга. — Подивимось?

Скеля стоїть посеред зеленої рівнини. І скидається вона на скоцюрбленого динозавра, який поволі виповзає на узвишшя. Ми біжимо до неї пологим схилом, поцяткованим дрібним жовтавим камінням, нашпигованим якимись мінералами, схожими на коричневі скельця. Ці скельця відбивають різнокольорові промінці і тому здається, що каміння раз по раз зблискує мірадами маленьких зірочок.

Біля підніжжя скелі один з робітників трощить відбійним молотком кам'яну жилу, що відходила далеко в долину. Високий руський чоловік цей поводитися з молотком, наче з іграшкою — що мене дуже вразило. Колись, ще в Дністровську, батько давав мені потримати в руках відбійний молоток, і тоді я дуже здивувався, що комусь вистачає сили працювати ним цілий день.

— Ви що, хочете зрубати її? — поцікавився я, дочекавшись, коли стихне гуркіт молотка.

— Зрубати? Тоді роботи вистачило б до весни, — усміхнувся парубічко. — Ні, моя справа — зробити шурф. Потім сюди прийдуть вибухівники, закладуть вибухівку і від скелі не залишиться й сліду.

— А вона красива, — несподівано каже Інга. — Такої тут більше нема.

Робітник здивовано глянув на неї і, не випускаючи з рук молоток, відійшов на кілька кроків назад.

— Справді, красива, — знову усміхнувся він. — Бачиш, а я навіть не придивився до пуття.

— І ніяк не можна залишити її?

— Ні, обійти її майже неможливо. Це залізниця, а не шосейка, де можна робити які завгодно вигини. А ти, рицарю, звідки? — запитав мене.

Я назвав місто і пояснив, що приїхав сюди до батька, на канікули.

— Майже земляки, — хитнув кучерявою головою робітник. — Я з Миколаєва. — Після школи обов'язково приїжджай сюди.

— Не знаю... Мабуть, треба буде вступати до інституту.

— А я порадив би приїхати. Попрацюєш, а тоді вже — за науку. Бачиш он, залізничне полотно? Що б там у житті не сталося, а завжди пам'ятатиму: ота залізниця, яка підходить до Норданського комбінату, — моя. Сам будував. Так що подумай над цим, рицарю. Він знову взявся за свій відбійний молоток, а ми з Інгою постояли ще трохи і подалися до залізниці, яка обривалася за півкілометра від скелі.

— А справді, ким ти хочеш бути? — запитала Інга.

— Не знаю. Взагалі-то в мене була мрія...

— Яка? Ну скажи-скажи, це ж цікаво.

Трішечки повагавшись, я все ж таки розповів їй про свою дивну, просто-таки абсурдну мрію-жарт — проїхатися на верблюді по Дерібасівській, центральній вулиці Одеси. І ми довго сміялися, уявляючи, як проїдемо на тому верблюді удвох: вона на одному горбі, а я на другому. А коли вдосталь насміялися, вона майже крізь сльози знову запитала: "А справді, ким ти хочеш бути?"

Я вже мав намір видати ще одну "геніальну" ідею. Але Інга глянула мені у вічі і заперечливо похитала головою.

— Тоді треба говорити чесно, — зітхнув я. — А якщо чесно, то не знаю ким.

— А я хочу стати лікаркою. І ти ніколи не казатимеш мені неправди, добре?

— Добре, — погодився я.

— І ким би ти не став, ми обов'язково навідаємося до Нордана.

— Добре. Що б не сталося, я приїду сюди.

Ми мовчки дивилися на колію, що виринала з-за вигину долини. І я намагався уявити нас обох через десять років. Через десять, років! На цьому ж місці!

23

Довго вмовляти Чингіса не довелося. Щойно розповів йому про мисливську хатину, як він одразу ж пояснив, що в ній зимував кілька зим Вічний Мисливець, і запропонував навідатись туди. Ясна річ, я одразу ж погодився.

Першим через місток пішов Чингіс. Він тримався так упевнено, ніби все життя тільки те й робив, що балансував на колодах над водоспадами. Щоправда, тепер до однієї з колод було прибито кілька обв'язаних канатом рейок й утворилося щось схоже на поручень, за якого, в разі потреби, можна було вхопитися. Та не скажу, щоб від цього я почувався на "Романовому містку" (так уже почали називати його в Нордані) упевненіше. Навіть незважаючи на те, що був тут не один.

— Тобі сподобалася ця хатина? — запитав Чингіс десь посередині містка. Він обернувся до мене, й голос його був цілком спокійним. Мене це так вразило, що не одразу збагнув, що він має на увазі.

— Так, — відповідаю після якоїсь миті вагання. — Але мені важко повірити, що самотня людина наважилася б перезимувати у ній. Звичайно, тепер, коли поруч ціле

місто... Але раніше міста не було. І ваше село — Еймон — теж кілометрів за шість звідси, за річкою.

— Мисливців це не турбує. Вони звикли до самотини. До того ж, зимів'я це недалеко. Іноді мисливці зимують за п'ятдесят кілометрів від найближчої оселі. Або й далі.

— І ти теж наважився б зимувати так?

— Кожен мисливець мріє про своє власне зимів'я, — мовив Чингіс уже на тому боці річки, коли ми спускалися зі скелі. — І взагалі, в цьому нема нічого надзвичайного. Рушниця, побільше набоїв, хороша собака... Що ще потрібно? Вічний Мисливець рідко бував у селищі. Сам казав, що більша частина його життя минула в тайзі.

— Я так не зміг би.

— Це лише здається. Ти ще не вмієш "говорити" з тайгою, тому й побоюєшся її.

— Що це означає: "говорити з тайгою"?

— Мій дід вважає, що коли мисливець добре знає тайгу, то вона розповість йому про все, що його цікавить. Крім того, мисливець повинен навчитися говорити зі звіром, якого полює, з деревами, з багаттям, біля якого відпочиває.

— І що, так воно й буває насправді, говорять?

— Звичайно. Колись мене теж дивувала звичка Вічного Мисливця примовляти до річки, до човна, до собаки, рушниці... Він здавався мені страшенним диваком. Але згодом я зрозумів, що дід звик ставитися до всього, що оточує його, як до живих істот. От він знімає зі стіни рушницю і каже: "Ну що, давай, старенька, подивимося, що там у тайзі діється. Давно не навідувалися туди. Знаю, що без діла тобі сумно. Але ж і мені не весело. І так весь Еймон вважає, що ми своє відходили. Дарма він так вважає..." Хіба не дивно?

— Напевне, ходити з ним у тайгу дуже цікаво?

— Напевне, — зітхає Чингіс. — В тому-то й річ, що по-справжньому в тайгу з ним я ще не ходив. Так, блукали неподалік селища. А хотілося б на весь мисливський сезон.

Ми увійшли в смужку тайги, що пролягала між хребтом і річкою, і Чингіс заходився збирати хмиз. Я зрозумів, що він хоче розпалити в печі, і теж почав запасатися галуззям. Але одразу ж запитав, чи має він сірники. Почувши це, Чингіс поблажливо посміхнувся.

— У зимів'ї знайдемо все, що треба.

— Сірників там нема. І взагалі нічого нема.

— Не може того бути, — впевнено відповів Чингіс. — Якщо там нічого не лишилося, то в хаті побувала лиха людина. Яку не можна пускати в тайгу.

На щастя я помилився. Щойно ми увійшли до зимів'я, Чингіс миттю видобув звідкись з-за пічки підіржавлену, але ще досить гостру сокиру. Потім порився у закапелку і видобув невеличкий целофановий пакетик, у якому була пачка сірників, дрібка солі, шматок пожовклої газети на розтопку і навіть кілька чорних, майже закам'янілих сухарів.

— Ми візьмемо не більше двох сірників, — сказав Чингіс. — Сіль і сухарі не

чіпатимемо. Ними може скористатися лише той, хто прийде сюди голодним після далекої дороги. Незважаючи на те, що поруч місто.

— А хто залишив усе це у хатині?

— Сокиру, мабуть, ще Вічний Мисливець, Коли зимував тут. А сіль і сухарі — той із мисливців, хто навідувався останнім. Такий закон тайги. Іноді взимку на деревах підвішують невеличкі ящики, в які кладуть шматки мороженого м'яса, ножі й сірники. Теж на той випадок, коли хтось потрапить у скруту. Такі склади влаштовують біля мисливських стежок.

— І ніхто не забирає звідти м'ясо?

— Ніхто. Такий закон тайги.

Ми, як могли, підремонтували піч і запалили в ній. Через кілька хвилин по хатині почав розвіюватися терпкий запах лісового вогнища, а разом з ним — і тепло. У відчинені двері ми бачили тайгу. Світило тепле сонце, зеленіла трава, червоніли кущі богульника. Ми сиділи в хатині біля самісінької печі і вдавали, що це пристановище рятує, нас, змерзлих і знесилених, від палючого морозу, від погибелі.

Ми ламали і підкидали у вогонь сухе гілляччя й обмірковували, як би поводитись, якби доля справді закинула нас далеко в тайгу, і йшлося на люту зиму. Що б ми вчинили тоді, як рятувалися? Власне, все це більше цікавило мене, ніж Чингіса, проте він досить охоче фантазував разом зі мною. І, слухаючи його, я щораз більше переконувався у тому, як багато знає цей хлопчина, скільки всіляких премудрощів перейняв від свого діда-мисливця, як уважно придивляється до поведінки старших, запозичаючи їх досвід. Зрештою, ми однолітки. Я теж живу на березі річки, а навколо нашого містечка придністровський степ. Але що я знаю про життя рибалок? Або чабанів, які з ранньої весни до пізньої осені пасуть свої отари у степу, до далеких балках? І чи цікавився коли-небудь їх побутом, звичками, їх переказами, легендами?

Тільки тут, у Нордані, я по-справжньому почав розуміти, як багато часу згайнував зі своїми дитячими фантазуваннями і як мало цікавився усім, що мене оточує: краєм, у якому живу, людьми, з якими доводилось зустрічатись... Так, до зустрічі з Чингісом, Вічним Мисливцем та Романом Чорногорою, я навіть не замислювався над цим. А шкода... Тепер я розумію, що шкода...

Посидівши отак ще з півгодини, ми подалися в тайгу, назбирали хмизу і залишили його біля печі. Можливо, доля справді занесе сюди взимку якогось стомленого мисливця. Не знатиме, кому й дякувати. Потім ми підмели в хатині саморобними віничками, протерли віконце, половина якого була забита, а половина завішена якоюсь плівкою. Переконавшись, що пічка вже холодна, зачинили двері хатини, підперли її двома каменюками, а вгорі ще й накинули на защіпку, щоб ведмідь не вдерся. Бо каміння та стовбур він може відкинути.

Я знову відчув, що мені не хочеться залишати цю хатину. Ніби прожив у ній багато років. І весь час оглядався на неї.

— Якщо хочеш, ми ще навідаємося сюди, — помітив це Чингіс.

— Хочу. — Ми знайомі з ним якихось три тижні. Але тільки тепер я відчув, що

подружився з Чингісом. І, якби залишався в Нордані, він був би моїм найщирішим другом.

Перш ніж податися до містка, ми ще пройшлися тайгою понад берегом, і Чингіс показував мені ведмежі сліди, стовбури дерев, подряпані кігтями рисі, та якесь зілля, яким користувалися усі нанайські знахарі.

В такий спосіб він учив мене "говорити з тайгою".

24

Пізній вечір. Батько, як завжди, сидить над кресленнями. Мати читає книжку. Мені ж читати не хочеться, я підсідаю до столу і теж краєчком ока зазираю в проект, намагаючись збагнути, що там і до чого. Але батько одразу ж помітив це і невдоволено зиркнув на мене. Я знав, що в хвилини "чаклування над проектом" він не любить, щоб хтось сидів поруч. Та ще й зазірав у папери. Одначе цього разу я не поспішав дати йому спокій.

— Нічого цікавого для тебе в цих паперах нема, — не стримався нарешті батько. — Знайди собі якесь заняття.

— Нехай, он, за підручник сідає, — докинула мати. — Незабаром у школу.

Але за підручниками я вже сидів. І тепер мені цікаво було дізнатися, над чим чаклує батько.

— Скажи, тобі подобається, що я дружу з Чингісом?

— Не маю нічого проти, — відповів батько, сьорбаючи свій чай і не відриваючи погляду від креслення.

— Ти навіть не уявляєш, як він багато знає про тайгу, мисливців, полювання.

— Нічого дивного: виріс у тайзі. Та все одно ходити з ним на той бік річки не раджу. Я вже казав тобі, що виходити за межі селища без дорослих у нас заборонено. Це тайга. Іноді звірі з'являються майже на околицях.

— Дивно. Звідки ти дізнався, що ми ходили туди?

— Бачили вас. До речі, міг би й сам сказати.

— Міг, звичайно... А знаєш, з Чингісом не страшно, — мовив я, скося зиркаючи на матір. Дуже боявся, що вона почне лаяти за такі прогулянки. У нас завжди так: батько читає нотації, а мати лає. Напевне, у них такий розподіл обов'язків. — Він уміє "говорити" з тайгою. І вийде з будь-якого скрутного становища.

— Сумніваюся, — буркнув батько.

— Дід учить Чингіса всьому, що знає сам. А чому навчаєш мене ти?

— Не треба докорів. Читати креслення ти ще не зможеш. Робити розрахунки і стежити за дотриманням проекту — теж. Отож, старенький, дарма ти...

— Я не про це.

Тут батько нарешті відірвався від своїх паперів.

— Я, звичайно, міг би мовити: "Не заважай", і на цьому закінчити розмову, — задумливо сказав він. — Але розумію, що вже маєш право ставити такі запитання. І здогадуюся, що саме ти маєш на увазі. Мені доводилося розмовляти з підлітками-нанайцями. Їх знання тайги, практичні навички, життєвий досвід вражають. І от що я з

цього приводу думаю: напевне, у нас, людей з півдня, з міст і степів, — і у нанайців, якутів, евенів, що живуть тут, різні погляди на виховання своїх дітей. Чотирнадцятилітніх та п'ятнадцятилітніх синів ми ще звикли вважати дітьми. І впевнені, що головне: не дати їм відбитися від рук, та час від часу зазирати у щоденник, щоб не нахапали двійок. А всьому іншому, тобто усім книжковим істинам навчить шкода. А нанайці навпаки, намагаються, щоб дитина якомога раніше відчула себе дорослою. І все домашнє виховання спрямовують на те, щоб дати їм практичні навички, навчити виживати в тайзі, привчити до злигоднів мисливського життя, до суворості буття в цьому краю.

— Федоре, — увірвала його мати. — Я ж просила тебе: ніколи не обговорюй з сином проблем його ж таки виховання.

— Але ж ти бачиш, що його це хвилює, — спробував захищатися батько.

— Саме тому й слід уникати таких розмов, — стояла на своєму мати.

— Але я вже цілком дорослий, — не стримався я. — Годі вважати мене дитятком. Говоріть, як з людиною, яка все здатна зрозуміти.

— Ну от, батьку, будь ласка... — зітхнула мати. — Маєш наслідки своїх антипедагогічних розмов.

Я зрозумів, що зараз почнеться новий тур "переговорів між високими виховуючими сторонами" щодо мого подальшого виховання і, теж тяжко зітхнувши, вийшов на ?анок.

Місячне сяйво освітлювало сиві вершини хребта і стікало його схилами на крони дерев, за якими біля підніжжя однієї з вершини, стояла забута усіма хатина Вічного Мисливця. Мені страшенно захотілося провести цю ніч там. Віч-на-віч з тайгою. Помріяти, поговорити з деревами, місяцем, горами, річкою... Як це полюбляє робити Вічний Мисливець.

25

Упродовж останнього тижня перед від'їздом Романа Чорногори ми з ним бували на шкільному підвір'ї щодня. Та ось Роман нарешті дочекався виклику з кіностудії і завтра вранці має від'їжджати до Хабаровська. Він готовий був до цього від'їзду давно. Але тепер виявилось, що на підвір'ї лишається незавершеною скульптура крокодила Гени. І хоч Роман дуже радів викликові, але й залишати роботу незавершеною теж не хотілося.

От і сьогодні, за два дні до від'їзду, він прийшов й, оглянувши крокодила, мовив:

— Знаєш, негодяща це справа: кидати роботу незавершеною. Краще вже не починати.

— Але ж ти не винен, що не встиг, — відповів я.

— Винен. Багато часу гайнував. Так завжди буває: гайнуєш його цілими роками, потім кинешся — а нічого не встиг. Нічого!

— Але ж чотири скульптури завершено.

— Чотири, — погодився Роман. — Та хіба це скульптури, якщо по правді? Так, розваги... І взагалі запам'ятай: ніколи не буде такого, щоб різьбяр або скульптор сказав колись: "Досить. Я зробив усе, що міг". Завжди здається, що мало. Навіть якщо майстер

живе сто років і залишає по собі тисячу витворів. Отож треба закінчувати. Сьогодні нам обіцяв допомогти Орест.

Роман заходився мудрувати над пащею Гени. Мені ж лишався хвіст. Ми вирубували крокодила з чотирьох колод, які треба буде чимось з'єднати. Та й "шкіра" у Гени ще геть не крокодиляча, отож треба повірізати на ній усілякі, як казав Роман, "бубирці-горбочки". Ми з матір'ю мали від'їжджати через два дні після Чорногори. І я вирішив, що, коли не вдасться закінчити з Романом, працюватиму сам. Тепер я вже сміливіше брався за стамеску, й удари молотком стали впевненішими (принаймні так каже Роман). Та й дерево здається м'якішим, піддатливішим. Тепер на ньому лишається такий слід, який потрібен мені. А зараз працюється легко ще й тому, що неподалік походжає туди-сюди Інга. Просто так походжає, ніби до нас обох їй нема ніякого діла.

З обіду справді надійшов Орест і втрьох ми працювали до темряви. А потім ще й наступного ранку, бо на завтра Роман мав від'їжджати. А коли все було закінчено, коли крокодил Гена нарешті з'єднав свою голову з хвостом, і шкіра у нього стала не гіршою, ніж у всіх його родичів у болотах Нілу...

Коли все це було готове, ми підняли над головами стамески й молотки, і закричали від захвату. Ми закричали "ура!" і почали витанцьовувати якийсь дивовижний танок. Ми були щасливі, що закінчили. Що нам все вдалося. І водночас мені було ще й трохи сумно. Я сумував того ж, чого й радів. Що цікаву роботу закінчено. І безстрашний каскадер Роман Чорногора, з яким я так здружився, від'їжджає на зйомки. Що мені треба повертатися до свого сонячного містечка над Дністром, залишаючи тут, у Нордані, Чингіса, Інгу, Вічного Мисливця та всіх, кого відтепер вважав своїми щирими друзями.

Не встигли ми закінчити свій танок, як надійшла директор школи Марія Панасівна. Вона була у відпустці й тільки оце вчора повернулася до Нордана. Відлітаючи на Україну, вона знала, що якийсь студент, родом із Карпат, взявся створити для школи дерев'яну фігурку Гнома. Але, як сама зізналася нам, не сприйняла його прагнення всерйоз. Думала: побавиться різцем якусь годину-другу та й покине. Тепер же, побачивши, що шкільне подвір'я перетворилося на невеличкий музей просто неба, вона тільки вражено сплеснула руками і завмерла від подиву.

— Невже все це витесали й вирізьбили ви самі? — запитала вона Романа. Марія Панасівна була ще зовсім молодою. Ніколи в житті не подумав би, що такі можуть бути директорами.

— Чому ж сам? Ось, — обійняв мене за плечі, — удвох. Молодий талановитий скульптор Валерій Любич.

— Правда? — усміхнено глянула на мене. — Ти теж умієш?

— Та ні. Трохи допомагав.

— Мало того, що він талановитий, він ще й скромний. І головне — відмінник, — плеснув мене по плечу Роман.

Почувши це, я почервонів і знітився. Я ж колись чесно зізнався йому, що вчуса так собі, на трієчки з плюсом-мінусом. Навіщо ж вигадувати? Та ще й у розмові з

директором.

— Я вам дуже-дуже вдячна. Давайте завтра зберемо всіх школярів, які тільки лишилися на канікули в селищі, і на лінійці приймемо від вас цей дарунок. А потім напишемо вам листи в інститут і в школу, в якій навчаєшся ти, Валерію.

— Не треба в школу, — промирив я. І чомусь злякався.

— Чому не треба? — втрутився Роман. — Це мені в інститут не треба. А в школу — обов'язково. До речі, ви ще не все знаєте про нашого Валерія.

— Он як? — хитнула головою Марія Панасівна і ще з більшою цікавістю глянула мені у вічі. — Цікаво, що саме?

— А те, що він разом з товаришами зібрав для вашої школи цілу бібліотечку. Якщо лінійка справді буде, то Валерій передасть учням і книжки, і листа від свого класу. А я завтра вранці змушений залишити цей тайговий Монмартр.

Утрюх ми оглянули всі скульптури. Тепер я вже й сам бачив, що в деяких з них є хиби. Що треба було старанніше вирізьблювати їх. Але Марії Панасівні вони подобались. Геть усі. І пообіцяла, що восени їх рознесуть по класах, щоб краще збереглися. А навесні знову винесуть на подвір'я, тільки під навіс.

Попрощавшись з директоркою, ми з Романом пішли до річки. Коли нам відкрився водоспад, я спробував уявити, як Роман спускався з нього на човні. З такої висоти! У вир, межі гострі кам'яні брили. Потім ми стояли неподалік водоспаду, я дивився на місток, перекинутий зі скелі на скелю, і пригадував, як Чорногора переходив над виром по одній-єдиній колоді, яка й досі лежить там.

Ми довго стояли над річкою. І я намагався загадувати, ким же стану врешті-решт я сам? Каскадером, як Роман Чорногора? Будівельником, як батько? А може, скульптором? Одне я знав твердо: який би фах не обрав, рано чи пізно я навідаюся сюди, до цього загубленого в тайзі містечка, до берега крижаної річки, до цих стрімких скель, що, — сірі й мовчазні, — постають по той бік ріки, як мури покинутої фортеці.

Ідучи до селища, я ще довго чув закличний клекіт водоспаду, і ледве стримувався, щоб не повернутися до нього.